

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISTORIE. CIVILIZAȚIE. CULTURĂ”

O istorie antropologică a morții.
Rituri și ritualuri funerare. Atitudini, comportamente și
mentalități legate de moarte în evul mediu creștin

Résumé

Conducător de doctorat:
Prof. univ. dr. Toader NICOARĂ

Student-doctorand:
Ioan Gheorghe BOTIȘ

CLUJ-NAPOCA

2018

Sommaire

Introduction.....	6
Chapitre 1: Une vision chrétienne de la mort	18
<i>1.1. Une théologie du salut</i>	<i>19</i>
<i>1.2. Rites et rituels funéraires</i>	<i>30</i>
<i>1.3. Dissections sur des cadavres</i>	<i>51</i>
<i>1.4. Beau et vivant, mort et laid</i>	<i>53</i>
<i>1.5. La mode des danses macabres</i>	<i>57</i>
<i>1.6. La jérémiade et la joie</i>	<i>61</i>
<i>1.7. La mort dans Les Pays roumains</i>	<i>66</i>
1.8. L'architecture funéraire chrétienne	75
Chapitre 2: Les morts parmi les vivants	88
<i>2.1. Les revenants du monde préchrétien</i>	<i>88</i>
2.1.1. Les revenants de la préhistoire	89
2.1.2. Les spectres des morts en Mésopotamie	91
2.1.3. Les morts méchants dans l'ancienne Egypte	93
2.1.4. Les esprits des morts dans le monde grec	95
2.1.5. La nécromancie aux phéniciens et aux juifs	99
2.1.6. "Lémures" et "larves" dans le monde étrusque	100
2.1.7. Les esprits des morts dans la Rome antique	101
2.1.8. Les revenants du folklore celtique et germanique	104
2.1.9. Les revenants aux Sarmates, slaves et vikings	105
<i>2.2. Les revenants dans le monde chrétien</i>	<i>107</i>
2.2.1. Le monde des morts-vivants	107
2.2.2. Les revenants dans l'espace roumain	124
2.2.3. Les „moroi”	128
2.2.4. Sortilèges et pratiques de sorcellerie	131
2.2.5. Vampires et fantômes	140

2.2.6. Les loups-garous, les vampires et les «pricolici» dans la région des Balkans	145
2.2.7. Quelques hypothèses sur les causes de l'apparition des vampires.....	147
Chapitre 3: Culte des reliques dans le christianisme	151
3.1. La foi illimitée dans le pouvoir des reliques	151
3.2. La chasse des reliques	156
3.3. Le culte des martyrs	165
3.4. La vénération des reliques des saints	166
3.5. Lieux de culte pour les reliques	172
3.6. Le problème de l'authenticité des reliques	174
3.7. Reliques et miracles.....	175
3.8. L'adoration des objets qui martyrisent le corps du Christ	178
3.9. Culte des reliques durant la Renaissance	181
3.10. L'attaque des réformés contre les fausses reliques et la réplique des catholiques romains	183
3.11. La coutume de relocaliser des reliques	185
3.12. Création de reliquaires	186
Chapitre 4: Le monde d'au-delà au Moyen Âge chrétien.....	190
4.1. L'immortalité de l'âme dans le monde chrétien	191
4.2. Le Jugement dernier	200
4.2.1. Une vue rétrospective: le Jugement dernier chez les Mésopotamiens.....	201
4.2.2. La naissance de la psychostasie en Egypte	202
4.2.3. Le Jugement au Pont Cinvat	205
4.2.4. Des lourdes punitions ou une vie ravissante	209
4.2.5. Le Jugement dernier chez les anciens juifs	215
4.2.6. La pesé des âmes dans le monde chrétien	217
4.2.7. Le Jugement dernier dans les croyances populaires roumaines...	235

4.3. La fin du monde	240
4.3.1. Le déluge commence à Sumer	241
4.3.2. La fin du monde chez les grecs et chez les romains	242
4.3.3. L'eschatologie collective persane.....	243
4.3.4. La dimension éthique de la fin du monde dans la tradition juive..	244
4.3.5. Représentations eschatologiques du moyen âge chrétien.....	245
4.4. Géographie du monde d'au-delà.....	256
4.4.1. Premières visions mosaïques et chrétiennes.....	257
4.4.2. L'Eden ou le Paradis chrétien.....	262
4.4.3. Le pays des ténèbres, de la douleur et de la mort.....	265
4.4.4. Le Purgatoire ou "le troisième endroit"	270
4.4.5. Le monde d'après dans la foi populaire roumaine.....	274
4.5. Les démons de la mort.....	278
4.5.1. Les anges de la mort aux anciens juifs.....	279
4.5.2. Démons de la mort dans le mytho-folklore du monde chrétien....	280
4.5.3. Déités de la mort dans les croyances des roumains	285
Chapitre 5: Des mauvais morts.....	289
5.1. Les pandémies, les plus grands assassins de l'humanité.....	292
5.1.1. La peste dans l'antiquité.....	298
5.1.2. La peste dans le haut Moyen Age.....	301
5.1.3. La mort noire.....	314
5.1.4. Retours de la peste.....	326
5.1.5. Les effets de la peste sur le plan mental.....	339
5.1.6. La peste dans l'espace roumain.....	341
5.1.7. La dernière grande pandémie de peste en Europe.....	326
5.1.8. La lèpre.....	341
5.2. Les épidémies de famine.....	344
5.3. Le cannibalisme au Moyen Age.....	345
5.4. La peine de mort.....	350
5.4.1. Les lois vikings, germaniques et anglo-saxonnes.....	351

5.4.2. Crime et punition.....	352
5.4.3. Moyens de torture et d'exécution.....	356
5.4.4. Hérétiques, sorcières et sorciers.....	360
5.4.5. Autres victimes de l'Inquisition.....	372
5.4.6. Condamnations anglaises et vendetta.....	376
5.4.7. Violence quasi permanente.....	378
5.4.8. Le supplice des régicides.....	383
5.4.9. Grandes péchés, grandes punitions.....	386
5.4.10. Le problème du bourreau.....	390
5.5. La mort en libre-service.....	393
5.5.1. Le suicide à l'aube du christianisme.....	394
5.5.2. Le suicide dans le haut Moyen Age.....	396
5.5.3. La réaction de l'Eglise et la différenciation des suicides.....	398
5.5.4. Le suicide au Moyen Age développé.....	399
5.5.5. Le suicide durant la Renaissance et après la Réforme.....	403
 Conclusions.....	 411
 Bibliographie.....	 420

Mots clés: mort, rites et rituels funéraires, christianisme, le monde d'au-delà, âmes, revenants, reliques, fin du monde, Jugement dernier, pandémies, suicide.

Résumé

Le Moyen Age a été une période profondément religieuse, qui a marqué un monde dominé par la crainte et les superstitions, ainsi que d'un fort sentiment d'insécurité. Les ravages provoqués par les maladies et la famine, la décimation périodique de la population à la suite d'épidémies, l'extraordinaire mortalité infantile et la précarité des équilibres bioéconomiques ont rendu la mort familière et ont conduit à l'émergence de rituels destinés à l'intégrer, à la rendre plus facile à accepter et à donner un sens à sa permanente agression.

Tout au long du Moyen Âge, la mort a été une présence terrifiante, une présence que les gens ont ressentie plus intensément qu'aujourd'hui, en raison de la fréquence avec laquelle elle apparaissait dans les communautés. Le Chapitre 1 de l'ouvrage, intitulé *Une vision chrétienne de la mort*, traite précisément de cette présence de la mort et de la manière dont les gens ont réagi face à elle, de la théologie du salut imaginée, des rites et des rituels funéraires pratiqués, des danses macabres, de la manière dans laquelle le cadavre et l'architecture funéraire ont été traités.

La mort était une référence fondamentale pour l'homme chrétien du Moyen Âge et l'absence de rituels funéraires appropriés était l'équivalent d'une hérésie. Dans tous ces rites et rituels funéraires on constate, tout au long du Moyen Age et même de la Renaissance, un mixage assez confus de références chrétiennes greffées sur de nombreuses traditions folkloriques locales, aboutissant à l'émergence d'un "christianisme folklorique", selon la formule consacrée par Jean Delumeau. Dans ce christianisme, les environnements sociaux et culturels ont été structurés par une anthropologie cosmique, et l'homme ne se distinguait pas dans le réseau communautaire et cosmique dans lequel il a été inséré.

Le Moyen Age européen, cet amalgame de coutumes et de mentalités païennes et chrétiennes, a conservé de nombreux symboles, y compris dans les pratiques funéraires. Au début du Moyen Âge, l'Église n'imposait pas de schémas bien établis dans le rituel funéraire, en considérant qu'ils n'étaient pas du tout importants dans la perspective de la rédemption. Malgré cette superficialité apparente des rites funéraires, la doctrine

chrétienne de la résurrection a déterminé que la privation de sépulture soit considérée une forme extrême de punition, appliquée seulement dans des cas extrêmes.

Le chapitre 2, *Les morts parmi les vivants*, analyse les croyances selon lesquelles les morts pourraient intervenir dans l'existence des vivants et les mesures par lesquelles on devrait gagner leur bienveillance et neutraliser leur hostilité. La croyance à une vie ultérieure est une constante de croyances dans l'histoire de l'humanité dans tous les domaines culturels, ainsi que la peur du retour des morts, leur ancrage et leur installation dans le monde d'au-delà. Cette croyance était un héritage de l'antiquité, et l'ouvrage met en évidence les origines lointaines de l'émergence des revenants, des „moroi”, des vampires et des „pricolici”.

Une autre constante des pratiques religieuses médiévales était la vénération des reliques, une pratique qui fait l'objet du troisième chapitre de l'ouvrage, intitulé *La vénération des reliques dans le christianisme*. Datant du deuxième siècle de l'ère chrétienne, cette pratique a eu des analogies surprenantes avec des formules existant dans l'antiquité païenne. Au Moyen Age, des guérisons, des visions et des miracles ont continué de se produire, juste qu'ils ne se sont plus produits dans les temples et les autels païens, qui ont été fermés ou détruits, mais dans les autels chrétiens, sous le patronage des saints. Les apparitions oniriques sur les tombes de quelques personnages considérés exceptionnels sont un héritage de l'antiquité celtique et gréco-romaine. Tout comme les anciens grecs rêvaient les âmes des morts dans les temples païens, les chrétiens avaient plein le sommeil des rêves sur les miracles lorsqu'ils dormaient dans les églises de Rome. La foi dans le suffrage des saints, qui, déjà venus à Dieu, pourraient intervenir pour ceux qui sont restés en vie en demandant à la divinité de diverses faveurs. Ces croyances étaient en grande partie tributaires des coutumes païennes à travers lesquelles les défunts étaient honorés, en particulier ceux qui étaient considérés comme des héros.

Chapitre 4, *Le monde d'au-delà dans le Moyen Age chrétien*, parle des concepts liés à l'immortalité de l'âme, le Jugement dernier, la fin du monde, la géographie du monde d'au-delà et les divinités de la mort. Les acceptions des gens sur l'immortalité de l'âme sont également analysées du point de vue de l'évolution de ces idées au fil du temps. Tout comme dans les croyances juives, la vie immortelle pour les chrétiens est devenue une vie basée sur la relation personnelle établie par l'homme avec Dieu. En

conséquence, l'âme de l'homme recherchera une éternité personnelle sans avoir tendance à vivre dans ses descendants. L'Eglise a travaillé dur pour combattre les idées païennes liées à la métempsychose, considérée comme une hérésie odieuse. Certains points communs rapprochèrent le christianisme au mithraïsme, d'autant plus que les deux religions ont souligné l'immortalité de l'âme, le Jugement dernier et la résurrection des morts. Le christianisme a promis l'immortalité dans une plus grande mesure que les mythologies et les religions qui l'ont précédé.

Nous savons que les romains ornaient les sarcophages des coquillages, symboles de l'immortalité de l'âme. En reprenant cette foi, les chrétiens ont déposé dans les tombeaux, jusqu'à l'âge carolingien, des coquilles d'escargots, cette pratique représentant une allégorie d'une tombe dans laquelle l'homme reviendra à la vie. Cette symbolique chrétienne de la résurrection a été reprise par l'art gothique, les images des escargots se multipliant. Parallèlement, un complexe imaginaire du monde d'au-delà et de la vie ultérieure s'est développé. L'immortalité de l'âme était l'un des dogmes fondamentaux du christianisme. La plupart des croyances de l'antiquité gréco-romaine ont été réactivées par les penseurs de la Renaissance, tout comme la métempsychose dont Georgios Gemistos Plethon écrit.

Dans les croyances de tous les peuples du passé, il y avait l'idée que tous les actes commis sur la Terre, bons ou méchants, devaient être soumis à une justice supérieure, dont la mise en œuvre est décidée par les dieux et appliquée dans le monde d'au-delà. Le jugement de l'âme du défunt par une cour des dieux est apparu pour la première fois dans l'Egypte antique, dans le cadre de croyances funéraires égyptiennes. La foi est apparue dans une récompense ou une punition après la mort, selon les bonnes ou les mauvaises actions commises par le défunt au cours de sa vie. Ces idées (le bateau de Ra, la balance sur lequel les âmes sont pesées) ont influencé d'autres mythologies et religions, y compris le christianisme.

Dans la Perse antique, si les mérites d'une personne étaient plus nombreux et plus importants que les fautes et péchés accumulés au cours de sa vie, il n'était pas tenu à supporter qu'une peine temporaire, destiné à effacer les péchés, dans une région qui ressemblait au Purgatoire chrétien. L'idée d'un paradis et d'un pont du Jugement est apparue chez les persans. Les bons réussissaient à arriver dans le monde d'au-delà en

passant le pont Cinvat, alors que les pécheurs tombaient dans le ravin sous le pont, un lieu infernal des peines et de la condamnation éternelle. La récompense pour la bonne personne était que, après sa mort, elle continuait son existence avec Ahura Mazda, en recevant la vie éternelle. Le jour du Jugement dernier, le rédempteur du zoroastrisme, Saoshyant, un rédempteur miraculeusement né d'une vierge, ressuscitera les corps des morts, qui rejoindront leurs âmes, la résurrection préparant, en effet, le Jugement dernier et la séparation de ceux qui gagneront la rédemption et ceux qui seront condamnés. Une sphère intermédiaire, l'Hamistagan, a été réservée à ceux dont les bonnes actions pesaient dans la balance du jugement aussi lourdement que les mauvaises actions.

Les crétois avaient eux aussi un Jugement dernier. Les bonnes âmes arrivaient aux Champs Élysées ou sur les Îles des Heureux, et les mauvaises âmes arrivaient dans le Tratar, où ils étaient torturés. Les Minois connaissaient aussi l'idée de la pesée des âmes. Pour les anciens grecs, la mort effaçait toute différence sociale ou économique. Le destin des âmes des morts pourrait être amélioré par l'accomplissement, par ceux qui restent vivants, des rituels dus. D'où la grande importance que les grecs accordaient aux rituels funéraires. Après la période homérique une représentation orphique est apparue d'un Hadès structuré sur le principe de la justice divine, d'un monde d'au-delà où les coupables sont punis et les bonnes récompensés pour leurs actions durant la vie. Dans l'Athènes du IVe siècle avant J.Ch., il y a une catégorie de prophètes qui affirmaient qu'ils pouvaient réaliser un trafic d'influence pour enlever les péchés des défunts, l'idée qui renaîtra sous une forme institutionnalisée dans le Moyen Age chrétien, par la pratique de la vente des indulgences pour ceux qui se trouvaient dans le Purgatoire.

L'idée d'une peine dans le monde d'au-delà existait chez les Étrusques aussi, tout comme la croyance aux démons qui tourmentent les âmes des morts et un Jugement dernier. Les Romains croyaient aux souffrances de la damnation, dont étaient exemptés ceux qui avaient une vie remplie de bonnes actions. Ces souffrances pourraient être limitées par les prières et les sacrifices faits par les proches survivants et les amis du défunt. Les Romains croyaient à l'existence des Champs Elysées et des Îles des Heureux, ainsi qu'à l'existence d'Hadès.

Chez les anciens juifs, le Jugement dernier impliquait des récompenses et des punitions. La récompense était la vie éternelle, mais pas comme celle mené sur la terre,

mais une vie spirituelle, une immortalité bénie auprès de la divinité. Beaucoup de grandes idées du christianisme venaient de la religion persane à travers les juifs. Parmi celles-ci, on compte la résurrection des morts, la victoire finale du bien sur le mal, la venue du Messie et le Jugement dernier, au cours de laquelle les bons seront séparés des méchants. Les pécheurs ne bénéficieront pas de la vie éternelle auprès de Dieu. A cela s'ajoute l'idée d'une lutte eschatologique.

L'enfer chrétien est semblable au Shéol hébreu et au Tartare gréco-romain. L'Écriture gnostique *Pistis Sophia* présente la perspective des chrétiens gnostiques concernant le jour du Jugement dernier, y compris de nombreuses traditions antiques provenant de mythologies égyptiennes, persanes et indiennes, annonçant la perspective catholique apparue plus tard. Au XIème siècle, l'Église catholique affirmait que tout le monde sera confronté à la fois au Jugement Dernier, appelé "la pesée des âmes".

Les théories eschatologiques ont affirmé que la divinité détruirait le monde par une catastrophe totale, un déluge de proportions cosmiques, accompagné de fléaux, de tremblements de terre ou d'ouragans, une catastrophe météorologique insurmontable. Le terme "apocalypse" vient également du grec et se traduit littéralement par "lever le voile", signifiant quelque chose qui n'est révélé qu'aux élus. Le thème ou au moins l'angoisse interrogative sur son destin après la mort et la crainte provoquée par l'idée d'une destruction périodique ou définitive du monde faisaient partie intégrante de l'existence spirituelle de l'homme religieux.

Les Sumériens ont imaginé la version la plus influente du déluge dans le temps et, plus important encore, ils ont conçu une théorie générale de la fin du monde. Les Grecs croyaient que la fin du monde serait le résultat d'un feu gigantesque. Les partisans de Mithra croyaient que la fin du monde coïnciderait avec la fin de la bataille entre le bien et le mal, quand Ahura Mazda séparerait les bons des méchants. Selon les textes de Gatha, la fin du monde sera marquée par une purification par le feu et une transfiguration de la vie, durant lesquelles les justes seront séparés des pécheurs. Le christianisme a mené bien plus loin la foi dans le déluge que Noé a survécu dans *l'Ancien Testament* des juifs.

L'influence sémitique s'est combinée avec l'héritage des croyances qui appartiennent à l'âge classique dans l'émergence de la mythologie chrétienne à propos de ce monde d'au-delà concernant le thème du paradis. Les autres influences étaient le

folklore gréco-romain, indien, persan, égyptien ou celtique et allemand. Le Pont Cinvat, qui se rétrécit ou s'élargit sous les pas du croyant sur le chemin vers le monde d'au-delà, apparaît dans les croyances des anglais de l'VIIIème siècle.

De nombreux textes médiévaux révèlent le thème du pont comme voie d'accès à l'autre monde, ainsi que le thème des animaux monstrueux gardant l'entrée dans le monde des morts. Même le terme de Paradis vient d'un mot ancien persan, "par-daizza", qui a généré en grec "paradeisos" et se réfère à l'idée d'un jardin entouré de murs pour le protéger des vents chauds du désert. Dans le folklore breton, les âmes des morts ont été transportées à l'autre monde sur un bateau manœuvré par un canotier, croyance commune aux peuples de l'antiquité. Dans l'Enfer de Dante, apparaissent de différents personnages de la mythologie grecque (Minos, Caron, Anteu), un lac, Cocytus, où coulent trois rivières (Achéron, Stix et Flegeton), évidemment empruntées à la mythologie grecque.

Comme les anciens, les hommes du Moyen Age offraient des suffrages pour racheter les péchés de ceux du Purgatoire. Le Purgatoire était un peu comme le pays d'Abred, imaginé par les celtes. Les chants roumains d'enterrement, les textes de l'initiation du défunt sur la route mythique qu'il devait traverser et qui reliait le monde des vivants au monde des morts, étaient similaires au "Livre égyptien des morts" et au "Livre tibétain des morts". L'eau du Samedi, la rivière souterraine de l'Enfer, ressemble beaucoup à l'Achéron de la mythologie grecque. Les créateurs des légendes et du folklore chrétiens ont imaginé un pont suspendu au-dessus d'une rivière de goudron incandescent qui a sa source en Enfer, un pont comme le sumérien, Cinvat. On croyait aussi à l'existence de douanes célestes.

Le diable dans le christianisme est comme le Satan des juifs. Son image a été influencée par les images des dieux païens tels qu'Angra-Maynyu, Dionysos, Anubis ou Labartu. Lilith des mythes juifs, la première épouse d'Adam et démon en même temps, était à la base des légendes des revenants. Le Chien de la Terre dans le mytho-folklore roumain a une tâche similaire à celle de Cerbère dans la mythologie gréco-romaine, en étant un gardien de l'entrée dans le monde d'au-delà. Le même devoir a été donné aux douaniers.

Le chapitre 5, le dernier de cet ouvrage, intitulé *Des mauvais morts*, examine les morts considérées non naturelles: celles résultant de pandémies, en particulier celles de la

peste, après la famine, le cannibalisme et les décès consécutifs à des condamnations à mort.

Les maladies ont été les principales assassines de l'humanité et, par conséquent, d'importants modeleurs de l'histoire. Le déclenchement de l'épidémie de la peste à Athènes a changé l'équilibre des pouvoirs au cours de la guerre péloponnésienne, les chances de victoire allant d'Athènes au camp de Sparte. Au Moyen Age, l'un des effets du fléau a été la précipitation de centralisation des Etats de l'Europe occidentale. Terrorisés par les horreurs de la guerre, de la famine et des maladies, les peuples se sont regroupés autour de leurs souverains. L'absence de main-d'œuvre et, par conséquent, les terres inutilisées ont entraîné une augmentation énorme des prix des denrées alimentaires. Un autre effet a été que les structures médiévales avaient été bouleversées à feu et à sang, la Mort Noire contribuant au déclin, dans certaines régions, de la domination des nobles, et respectivement de l'aristocratie de la fin du Moyen Age et a déterminé la croissance de l'importance dans la société des artisans et des guildes. Dans ce processus, s'inscrit aussi l'ascension de la famille Medici.

Tout comme dans l'antiquité, à la fois individuellement et collectivement, la violence avec laquelle s'est manifesté la peste au Moyen Age et le manque de moyens efficaces de défense contre celle-ci ont créé de l'anxiété, ont semé la doute dans la justice divine et ont détruit les rapports sociaux existants de manière irréversible. La peste a entraîné une modification du comportement religieux des communautés européennes. Après de grandes pandémies de peste, des mutations majeures se sont produites au niveau des mentalités collectives. L'obsession de la mort et de la décomposition s'est instaurée, les craintes eschatologiques et le thème du macabre ont été exacerbés (en particulier dans les représentations artistiques et dans la littérature) et l'idée du Purgatoire est apparue. Ces changements ont conduit à la modification de la théologie de la fin du Moyen Age, qui n'a plus été celle de la vénération de la divinité et de la célébration du culte, mais une théologie du tragique, intéressée principalement à la commémoration du Calvaire et à gagner l'immortalité. La destruction des liens familiaux et sociaux, la perte de la sécurité religieuse, un état mental caractérisé par le désespoir, à la limite, et la restriction des libertés, pour des raisons utilitaires, sont d'autres conséquences des pandémies.

La peste a influencé la situation politique et militaire internationale à différents moments. D'un point de vue économique, les ressources moyennes par habitant ont augmenté en raison du déclin démographique. Les rituels funéraires ont également changé. Il n'y avait plus de veillé, ni toilette funéraire pour celui qui avait quitté les vivants, ni funérailles décentes, dans le respect des traditions, pas de regrets chez les endeuillés, pas de deuil, en effet. Les rituels funéraires ont presque disparu.

Il ne fait aucun doute que les grandes pandémies qui ont frappé l'humanité au cours des siècles ont eu des effets sociaux, économiques et culturels, marquant la mentalité religieuse et les attitudes individuelles et collectives des gens face à la mort. De ce point de vue, on peut considérer que les épidémies ont représenté un acteur important sur la scène de l'histoire. Enfin, la brulure des sorcières et des hérétiques, au-delà du symbolisme des pratiques purificatrices, renvoie à des survivances païennes dans le cadre de la civilisation chrétienne.

Une autre conclusion importante est que, depuis les temps les plus anciens, les gens appartenant aux traditions, cultures et régions géographiques les plus diverses ont cherché des réponses aux questions fondamentales sur la mort, la destinée post-mortem de l'âme, l'existence d'un monde d'au-delà, la possibilité de réincarnation ou de transmigration de l'âme, d'un possible Jugement dernier selon les bonnes ou les mauvaises actions faites dans ce monde.

Le Moyen Âge médiéval a posé les mêmes questions et a trouvé des réponses en se référant aux anciennes croyances païennes, aux mythologies et pratiques funéraires dans les civilisations sumérienne, égyptienne, grecque, persane, étrusque et romaine, aux acceptions des celtes, gèto-daces, des allemands et des anciens slaves. Dans tous les rites et rituels funéraires pratiqués par le monde chrétien, tout au long du Moyen Âge et durant la Renaissance, il y a un mélange plutôt confus de références chrétiennes greffées sur de nombreuses traditions populaires locales, ce qui a abouti à l'émergence d'un "christianisme folklorisé", selon la formule consacrée par Jean Delumeau. Dans ce christianisme, les environnements sociaux et culturels ont été structurés par une anthropologie cosmique, et l'homme ne se distinguait pas dans le réseau communautaire et cosmique dans lequel il avait été inséré.

A la fin de cette recherche, nous pouvons conclure que la mort était une présence terrifiante pour les gens du Moyen Age chrétien. On constate une présence obsédante de la mort dans le mental collectif, l'angoisse a connu une intensité maximale. La mort a été considérée comme mort partie d'un déterminisme d'origine divine. Il apparaît clairement aussi que dans le Moyen Age ont persisté des croyances de l'antiquité, à qui s'ajoutent de nombreuses superstitions chrétiennes. De ce point de vue, le christianisme a fait preuve d'une remarquable capacité d'adaptation, d'où la grande diversité des croyances et des pratiques funéraires, avec des variations locales.

Dans *l'Histoire du christianisme*, Diarmaid MacCulloch disait que Jésus avait affirmé que la fin du temps viendrait très vite et, «dans une dissonance majeure avec toute la culture autour de lui, il avait dit à ses adeptes de laisser les morts enterrer leurs morts². Pour l'instant, jusqu'à la fin du temps, quel que soit le moment où il vienne, les vivants enterrent leurs morts, en respectant des rituels datant de centaines d'années ou, au contraire, en les adaptant à un monde qui se trouve dans un changement de plus en plus rapide.

Bibliografie

Achimescu, Nicolae, *Istoria și filozofia religiei la popoarele antice*, Editura Tehnopress, Iași, 2002.

Addison, J.T., *Viața după moarte în credințele omenirii*, Editura Herald, București, 2003.

Alexandrian, *Istoria filozofiei oculte*, Editura Humanitas, București, 1994.

Alexandru, Laszlo, „Dante – «Infernul» – o interpretare”, conferință susținută la Centrul Cultural Italian, Cluj, 23 mai 2007.

Alexandrescu, Petre, „Mormântul princiar getic de la Șveștari”, în *Magazin istoric*, nr.3 (216), 1985, pp.13-14.

Alpatov, V.Mihail, *Istoria artei*, vol.1-2, Editura Meridiane, București, 1967.

Anamali, Skender, „Ecouri ale timpului trecut”, în *Magazin istoric*, nr.11 (104), 1975, pp.37-38.

Andrieș, Mihai Gheorghe, *Indienii din Mato Grosso*, Editura Tineretului, București, 1967.

Andronicos, Manolis, „Taina unui mormânt celebru”, în *Magazin istoric*, nr.2 (143), 1979, pp.12-17 și 22.

Antal, Adina, „Cultul Venerei între public și privat în provincia Dacia”, în *A nuarul Școlii Doctorale „Istorie.Civilizație.Cultură”*, Editura Accent, Cluj-Napoca, VI, 2012, pp.13-24.

Apocalipse apocrife ale Noului Testament, București, Editura Herald, 2007.

Arasse, Daniel, *La Guillotine et l'imaginaire de la terreur*, Paris, Flammarion, 1987.

Ardelean, Livia, „Francisc Réti «Chronologia Rei Cameralis Marmatiae» - o descriere din 1805 a comitatului Maramureș”, în *Revista arhivei maramureșene*, Baia Mare, nr.4/2011, pp.96-135.

Ariés, Philippe, *Essai sur l'histoire de la mort en Occident du Moyen Age à nos jours*, Paris, 1975.

Ariés, Philippe, *L'Homme devant la mort*, vol.I-II, Paris, 1982.

- Ariés, Philippe**, *Timpul istoriei*, Editura Meridiane, București, 1997.
- Ariés, Philippe; Duby, Georges**, *Istoria vieții private*, vol.1-10, Editura Meridiane, București, 1994.
- Armaș, Iuliana**, *Percepția riscurilor naturale: cutremure, inundații, alunecări de teren*, Editura Universității București, 2008.
- Asbridge, Thomas**, *Cruciadele. Istoria războiului pentru eliberarea Pământului Sfânt*, Editura Polirom, Iași, 2011.
- Auboyer, Jeannine**, *Viața cotidiană în India antică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.
- Audeguy, Stéphane**, *Monștrii. Atât de aproape, atât de departe de noi*, Universe Publishing House, București, 2008.
- Audeguy, Stéphane**, *In memoriam. Mic tratat de morți celebre*, Editura Nemira, București, 2009.
- Avram, Vasile**, *Creștinismul cosmic – o paradigmă pierdută? – mit și ortodoxie în tradiția românească*, Editura Saeculum, Sibiu, 1999.
- Bach, Marcus**, *Marile religii ale lumii*, Editura Gnosis, București, 1997.
- Bachelard, Jean**, *Les suicides*, Paris, 1975.
- Baedeker, Karl**, *Civilizația germanică și a vikingilor*, Editura Prietenii Cărții, București, 2002.
- Baigent, Michael; Leight, Richard; Lincoln, Henry**, *Moștenirea mesianică*, Editura Rau, București, 2005.
- Balaci, Anca**, *Mic dicționar de mitologie greacă și romană*, Editura Mondero, București, 1992.
- Balogh, Judit**, „Modele de principesă la curtea princiară a Transilvaniei în secolul al 17-lea”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul XII, nr.1-2 (24-25), ianuarie-decembrie 2014, pp.104-122.
- Baltrușaitis, Jurgis**, *Evul mediu fantastic*, Editura Meridiane, București, 1975.
- Barber, Richard**, *Sfântul Graal. Imaginație și credință*, Editura Aquila, Oradea, 2005.
- Barbu, Daniel**, *Scrisoare pe nisip. Timpul și privirea în civilizația românească a secolului al XVIII-lea*, Editura Antet, București, 1996.

Barbu, Violeta, „Câteva date muntenești din a doua jumătate a secolului al XVII-lea”, în *Revista de istorie socială*, 1, 1996, pp.495-506.

Barbu, Violeta, „Sic moriemur: Discourse upon Death in Wallachia during the Ancien Regime”, în *Revue Roumaine d'Histoire*, nr.1-2, 1994, pp.101-121.

Baudrillard, Jean, *L'échange symbolique et la mort*, Paris, Gallimard, 1976.

Bălțeanu, Valeriu, *Dicționar de divinație populară românească*, Editura Paideia, București, 2001.

Bărbulescu, Constantin, „Problema morții animale și modernitatea”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul VIII, nr.1 (14), ianuarie-iunie 2009, pp.129-142.

Bărbulescu, Constantin, *România medicilor: medici, țărani și igienă rurală în România de la 1860 la 1910*, Editura Humanitas, București, 2015.

Bărbulescu, Elena, „Mortul bun și alte povestiri despre cei care se întorc din lumea de dincolo”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul III, nr.1-2 (5-6), ianuarie-decembrie 2004, pp.245-256.

Bărbulescu, Mihai (coord), *Funeraria Dacoromana*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003.

Beccaria, Cesare, *Despre infracțiuni și pedepse*, Editura Humanitas, București, 2007.

Bennet, Julian, *Traian*, Editura BIC ALL, București, 2006.

Benoist, Luc, *Semne, simboluri și mituri*, Editura Humanitas, București, 1995.

Benoît, Garnet, (dir.), *Histoire et criminalité de l'Antiquité au XXe siècle. Nouvelle approches*, Dijon, P.U.Bourgogne, 1992.

Berci, Ștefan, Berci, Rodica, *Sinoadele de la Ardud (1545-1555)*, Editura Maria Montessori, Baia Mare, 2016.

Berciu, Dumitru, *Lumea celților*, Editura Științifică, București, 1970.

Bere, Alexandra, „Modele de justiție și judecată în lumea rurală din Transilvania (secolele XVIII-XIX)”, în *Valorile lumii rurale. Perspective istorice și istoriografice* (coordonatori Barbu Ștefănescu și Toader Nicoară), Editura Accent, Cluj-Napoca, 2013, pp.304-311.

Bere, Alexandra, „Pedeapsa divină în lumea rurală din vestul Transilvaniei (sec.XVIII-XIX)”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul XI, ianuarie-decembrie 2013, pp.30-35.

Bergdolt, Klaus, *Ciuma: istoria morții negre*, Editura ALL, București, 2013.

- Bergé, Christine**, *Le voix des esprits. Ethnologie du spiritisme*, Paris, Métailié, 1990.
- Berindei, Cosmina-Maria**, *Imaginarul eschatologic în iconografia românească*, Editura Fundației pentru Studii Europene EFES, Cluj-Napoca, 2008.
- Bernea, Ernst**, *Moartea și înmormântarea în Gorjul de Nord*, Editura Vremea, București, 2007.
- Bernstein, Serge; Milza, Pierre**, vol.1-5, *Istoria Europei*, Institutul European, Iași, 1998.
- Biju, Traian Mircea**, *Mic dicționar al spiritului uman*, Editura Albatros, București, 1983.
- Bilțiu, Pamfil**, „Desfăcutul de făcătură în Maramureș – o vrajă complexă axată pe magia în lanț”, în *Memoria ethnologica*, nr.48-49 (An XIII), iulie-decembrie 2013, pp.88-95.
- Bilțiu, Pamfil**, *Ioan Stan Pătraș și zestrea sa artistică*, Editura Ethnologică, Baia Mare, 2008.
- Birley, R.Anthony**, *Hadrian*, Editura BIC ALL, București, 2007.
- Bitó, László**, *EUTELIA – EUTANASIA: o viață mai fericită – o moarte mai demnă*, Editura Curtea Veche, București, 2007.
- Black, Jonathan**, *Istoria sacră. Ființele supranaturale și nașterea lumii noastre*, Nemira Publishing House, București, 2014.
- Blanchot, Maurice**, *L’Espace Littéraire*, Paris, 1995.
- Bloch, Raymond**, *Etruscii*, Editura Științifică, București, 1966.
- Bloch, Raymond; Cousin, Jean**, *Roma și destinul ei*, vol.1-2, Editura Meridiane, București, 1985.
- Boccaccio**, *Decameronul*, Editura Pentru Literatură Universală, București, 1963.
- Bogătean, Ioana Alina**, „Incursiuni privind sistemul sanitar al lumii rurale românești din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, în *Valorile lumii rurale. Perspective istorice și istoriografice* (coordonatori Barbu Ștefănescu și Toader Nicoară), Editura Accent, Cluj-Napoca, 2013, pp.416-427.
- Bogdan, Cristina**, *Moartea și lumea românească premodernă. Discursuri întretăiate*, Editura Universității din București, 2016.

- Bogdan, Cristina**, „Reprezentarea «Ireprezentabilului». Chipurile Morții în iconografia românească (secolele XVIII-XIX)”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul III, nr.1-2 (5-6), ianuarie-decembrie 2004, pp.75-91.
- Boia, Lucian**, *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*, Editura Humanitas, București, 1998.
- Boia, Lucian**, *Omul și clima. Teorii, scenarii, psihoze*, Editura Humanitas, București, 2015.
- Boia Lucian**, *Mitul democrației*, Editura Humanitas, București, 2015.
- Boia, Lucian**, *Sfârșitul lumii. O istorie fără sfârșit*, Editura Humanitas, București, 2007.
- Bologne, Jean Claude**, *Istoria cuceririi amoroase*, Nemira Publishing House, București, 2009.
- Bolovan, T**, „Considerații asupra epidemiei de holeră din 1848 din Transilvania”, în *Studii de istorie a Transilvaniei*, 1994.
- Bonte, Pierre; Izard, Michel**, *Dicționar de etnologie și antropologie*, Editura Polirom, Iași, 1999.
- Botiș, Ioan**, *O istorie antropologică a culorilor*, Muzeul Județean de Artă «Centrul Artistic Baia Mare», Baia Mare, 2008.
- Botton, Alain de**, *Religia pentru atei*, Editura Vellant, București, 2013.
- Bourgoin, Stephan**, *Almanach du crime et des faites divers*, Paris, Mereal, 1997.
- Bouvier, Nicolas**, *Cronică japoneză*, Editura Humanitas, București, 1995.
- Bragadin, Marc Antonio**, „Asediul Famagusteii”, în *Magazin istoric*, nr.10 (67), pp.39-45.
- Braudel, Fernand**, *Gramatica civilizațiilor*, vol.1-2, Editura Meridiane, București, 1994.
- Braudel, Fernand**, *Mediterraneană și lumea mediteraneană în vremea lui Filip al II-lea*, vol.1-6, Editura Meridiane, București, 1986.
- Brătescu, V.Gheorghe**, *Vrăjitoria de-a lungul timpului*, Editura Politică, București, 1985.
- Brătescu, Gheorghe, Cernovodeanu, Paul**, *Biciul holerei pe pământ românesc*, Editura Academiei Române, București, 2002.
- Brătianu, I.Gheorghe**, *Marea Neagră*, Editura Polirom, Iași, 1999.

- Breuers, Dieter**, *O istorie puțin altfel a vrăjitoarelor și a prigonirii lor*, Editura RAO, București, 2014.
- Brie, Mircea**, „Crizele de mortalitate și vulnerabilitatea comunităților bihorene și sătmărene în fața morții (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX), în *Caiete de antropologie istorică*, Anul VIII, nr.1 (14), ianuarie-iunie 2009, pp.103-128.
- Brie, Mircea**, *Familie și societate în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX)*, Editura Universității din Oradea, 2008.
- Brion, Marcel, Attila**, Editura Mondero, București, 1992.
- Brown, Peter**, *Cultul sfinților. Apariția și rolul său în creștinismul latin*, Editura A marcord, Timișoara, 1995.
- Bruma, Ian, Margalit, Avishai**, *Occidentalismul. Războiul împotriva Occidentului. O scurtă istorie a urii față de Vest*, Editura Humanitas, București, 2016.
- Buduru, Valeriu**, „Rugul din Campo di Fiori”, în *Magazin istoric*, nr.3 (36), 1970, pp.86-91.
- Burada, Teodor**, *Datinile poporului român la înmormântări*, Editura Saeculum I.O., 2006.
- Burckhardt, Jacob**, *Artă și istorie*, vol.1-2, Editura Meridiane, București, 1987.
- Burckhardt, Jakob**, *Cultura Renașterii în Italia*, vol.1-2, Editura Minerva, București, 2000.
- Burckhardt, Titus**, *Doctrinile esoterice ale islamului*, Editura Herald, București, 2008.
- Burda, Ștefan**, „Tezaurul de la Ostrovul Mare”, în *Magazin istoric*, nr.11 (188), 1982, pp.23-24.
- Calero, Gonzalez Pedro**, *Surâsul lui Voltaire și mai multă filozofie pentru bufoni*, Editura Nemira, București, 2010.
- Campbell, Joseph**, *Căi ale fericirii. Mitologie și transformare personală*, Editura Herald, București, 2015.
- Campbell, Joseph**, *Eroul cu o mie de chipuri*, Editura Herald, București, 2015.
- Canfora, Luciano**, *Iulius Caesar*, Editura ALL, București, 2008.
- Cantacuzino, Gheorghe**, „Cernica – unul dintre cele mai vechi cimitire preistorice din Europa”, în *Magazin istoric*, nr.6, 1967, pp.28-32.

Capdecombe, Marie, *Viața morților. Despre fantomele de ieri și de azi*, Editura Polirom, Iași, 2003.

Carcopino, Jérôme, *Viața cotidiană în Roma la apogeul imperiului*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.

Carrère d'Encausse, Hélène, *Blestemul rușilor. Eseu despre asasinatul politic*, Editura Polirom, București, 2002.

Cartea înțelepciunii lui Solomon, Editura Herald, București.

Cartea lui Enoh, Editura Herald, București, 2018.

Carus, Paul, *Istoria diavolului: ideea de rău de la origini până în prezent*, Editura Herald, București, 2015.

Castello, Laurence, *Civilizația megalitilor*, Editura Prietenii Cărții, București, 2001.

Căbulea, Cristina, „Credințe și practici magico-religioase din zona Munților Apuseni”, în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj Napoca*, seria Humanistica, tom II, 2004, pp.211-222.

Călători străini despre Țările Române, vol.VII (îngrijit de Maria Holban), Editura Științifică, București, 1980.

Călători străini despre Țările Române, vol.VIII (îngrijit de Maria Holban, M.M.Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

Cercel, Anamaria Cristina, *Criminologie*, Editura Hamngiu, București, 2006.

Cernea, Alexandru; Grogorescu, Ștefan, „Onoarea se spăla cu sânge”, în *Magazin istoric*, nr.3 (60), 1972, pp.82-89.

Cernea, Emil, Molcuț, Emil, *Istoria statului și dreptului românesc*, București, 1994.

Cetatea Oradea. Revistă de patrimoniu și turism, Oradea, nr.1, 2012.

Chaunu, Pierre, *Civilizația Europei în secolul luminilor*, vol.1-2, Editura Meridiane, București, 1986.

Chaunu, Pierre, *La Mort à Paris au XVIe, XVIIe, XVIIIe siècle*, Paris, 1975.

Chamoux, François, *Civilizația elenistică*, vol.1-2, Editura Meridiane, București, 1985.

Chamoux, François, *Civilizația greacă*, vol.1-2, Editura Meridiane, București, 1985.

Champlin, Edward, *Nero*, Editura BIC ALL, București, 2006.

Chaunu, Pierre, *La Mort à Paris au XVIe, XVIIe, XVIIIe siècle*, Paris, 1975.

- Chesnais, Jean-Claude**, *Histoire de la Violence en Occident de 1800 à nos jours*, Paris, Robert Laffont, 1981.
- Chevalier, Jean; Gheerbrant, Alain**, *Dicționar de simboluri*, vol.1-3, Editura Artemis, București, 1995.
- Childe, V.Gordon**, *De la preistorie la istorie*, Editura Științifică, București, 1967.
- Chiș, Ioan Florin**, „Câteva aspecte ale epidemiei de holeră din 1872-1873 la Oradea”, în *Caiete de antropologie istorică*, An IX, nr.2 (17), iulie-decembrie 2010, pp.33-42.
- Chiș, Ioan Florin**, „Lumea în contextul reformei sanitare (secolele XVIII-XIX)”, în *Valorile lumii rurale. Perspective istorice și istoriografice* (coordonatori Barbu Ștefănescu și Toader Nicoară), Editura Accent, Cluj-Napoca, 2013.
- Chiș, Ioan Florin**, „Statul austriac în luptă cu mortalitatea epidemică (secolul XVIII), în *Caiete de antropologie istorică*, Anul XI, ianuarie-decembrie 2013, pp.53-76.
- Ciorba, Ioan**, „Alimentația de criză din timpul mării foamete din Transilvania dintre anii 1813-1817”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul V, nr.1-2 (8-9), ianuarie-decembrie 2006, pp.271-279.
- Ciorba, Ioan, Gale, Adina Emilia**, „Înjurătura ca păcat vs. Înjurătura ca valoare (Crișana, secolele XVIII-XIX), în *Valorile lumii rurale. Perspective istorice și istoriografice* (coordonatori Barbu Ștefănescu și Toader Nicoară), Editura Accent, Cluj-Napoca, 2013, pp.137-165.
- Ciorbă, Ioan, Apati, Cristian**, „Lotria în Arad și Bihor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și măsuri de combatere a acesteia reflectate în circularele bisericești”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul IX, nr.1 (16), ianuarie-iunie 2010, pp.19-34.
- Ciorbea, Ioan**, „Contribuții documentare privind introducerea vaccinului antirabic în Bihor la începutul secolului al XIX-lea”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul VII, nr.1-2 (12-13), ianuarie-decembrie 2008, pp.161-174.
- Ciubotaru, Ion H.**, *Marea trecere. Repere etnologice în ceremonialul funebru din Moldova*, Editura „Grai și suflet – Cultura Națională”, București, 1999.
- Cizek, Eugen**, *Epoca lui Traian*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.
- Clastres, Pierre**, *Archéologie de la violence. La guerre dans les sociétés primitives*, Paris, 1977.

Clemen, Carl, „Zalmoxis”, în *Zalmoxis. Revistă de studii religioase. Vo.II-III, 1938-1942*, Editura Polirom, București, 2000.

Clichet, Christophe, (dir.), *Terrorismes et violences politiques*, Conférences Méditerranée, nr.20, 1997.

Clot, André, *Civilizația arabă în vremea celor 1001 de nopți*, Editura Meridiane, București, 1989.

Cohen, Robert, *Egiptul faraonilor*, Editura Prietenii Cărții, București, 2001.

Collard, Franck, *Otrăviri celebre în Evul Mediu*, Editura Artemis, București, 2005.

Coman Ioan, „Zalmoxis”, în *Zalmoxis. Revistă de studii religioase, vol.I-III, 1938-1942*, Editura Polirom, București, 2000.

Comte-Sponville, André, Delumeau, Jean, Farge, Arlette, *Cea mai frumoasă istorie a fericirii*, Editura Art, București, 2008.

Condurachi, Em., „Un secol de la descoperirea Micenei, cea bogată în aur”, în *Magazin istoric*, nr.11 (92), 1974, pp.65-70.

Corbin, Alain, „L’histoire de la violence rurale dans les campagnes au XIXe siècle. Esquisse d’un bilan”, în *Ethnologie française*, nr.3, 1991, pp.224-336.

Corbin, Alain, *Le village des Cannibales*, Paris, Aubier, 1990.

Corbin, Alain, Courtine, Jean-Jacques, Vigarello, Georges (coord.), *Istoria corpului*, vol.1-3, Editura Art, București, 2008.

Coroianu, Victor, *Ultimele cuvinte ale unor oameni iluștri*, Editura Gutinul, Baia-Mare, 2001.

Costello, Laurence, *Civilizația megaliților*, Editura Prietenii Cărții, București, 2001.

Cosma, Simion Valer, „Preotul ca «păscălier» în lumea țărănească din Transilvania secolului al XIX-lea. Studiu de caz: «Păscălierul» de Ion Agîrbiceanu”, în *Anuarul Școlii Doctorale „Istorie.Civilizație.Cultură”*, VI, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2012, pp.123-141.

Cosma, Simion Valer, „Preotul, Cartea și riturile de trecere în lumea țăranilor români din Transilvania secolului al XIX-lea”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul X, nr.2 (19), iulie-decembrie 2011, pp.42-51.

- Cosma, Simion Valer**, „Preotul și cartea în lumea românească din Transilvania secolului XIX”, în *Valorile lumii rurale. Perspective istorice și istoriografice* (coordonatori Barbu Ștefănescu și Toader Nicoară), Editura Accent, Cluj-Napoca, 2013, pp.352-362.
- Cornevin, Robert**, „Oameni schimbați pe fier sau dantelă”, în *Magazin istoric*, nr.1 (118), 1977, pp.48-50.
- Cowley, Robert**, „Somme: cea mai sângeroasă bătălie”, în *Magazin istoric*, nr.8 1973, pp.62-69.
- Craia, Sultana**, *Îngeri, demoni și muieri*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999.
- Crawford, Michael**, *Roma republicană*, Editura Meridiane, București, 1997.
- Crăciun, Maria**, „Orthodox Piety and the Rejection in Central and Eastern Europe” (edited by Maria Crăciun, Ovidiu Ghitta), University Press, Cluj-Napoca.
- Crăciun, Maria**, „Polipticul și Devoțiunea Euharistică în Transilvania Evului Mediu Târziu”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul IV, nr.1 (7), ianuarie-iunie 2005, pp.45-110.
- Crăciun, Maria**, „«Moartea cea bună»: intercesori și protectori în pragul mării treceri. Între discursul clerical și pietatea populară”, în *Discursuri despre moarte în Transilvania secolelor XVI-XX* (editori Mihaela Grancea și Ana Dumitran), Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2006.
- Crespelle, Jean-Paul**, *Viața în Montmartre pe vremea lui Picasso. 1900-1910*, Editura Meridiane, București, 1982.
- Crespelle, Jean Paul**, *Viața în Montparnasse*, Editura Meridiane, București, 1980.
- Crișan, Horațiu Ion**, „În legătură cu datarea necropolei celtice de la Ciumești”, în *Marmația*, II, Baia Mare, 1971.
- Croitoru, Gabriel-Felician**, „Giurgiu din perspectiva călătorilor străini (jumătatea secolului al XV-lea – începutul secolului al XIX-lea). Repere urbane”, în *Anuarul Școlii Doctorale „Istorie.Civilizație.Cultură”*, Editura Accent, Cluj-Napoca, VI, 2012, pp.60-74.
- Crouzet, Denis**, *La violence au temps des Troubles des religion (vers 1525 – vers 1610)*, Paris, 1990.
- Csiszar, Izabela Corina**, „Credințe și superstiții”, în *Memoria ethnologică*, An IX, nr.30-31, Baia Mare, 2009, pp.107-120.

- Cucu, Vasile, Iancu, Dorin**, *Laponii*, Editura Tineretului, București, 1968.
- Culianu, Ioan Petru**, *Călătorii în lumea de dincolo*, Editura Nemira, București, 1996.
- Cumont, Franz**, *Misteriile lui Mithra*, Editura Herald, București, 2007.
- Cumont, Franz**, *Persia – o mare putere*, Editura Prietenii Cărții, București, 2002.
- Cupșa, Nicolae**, „Jertfa celor 60 de femei”, în *Magazin istoric*, nr.11 (238), 1986, pp.36-37.
- Curinschi Vorona, Gheorghe**, *Istoria universală a arhitecturii ilustrată*, Editura Tehnică, București, 1976.
- Dahlgard, Inga**, „Rugurile din Danemarca medievală” în *Magazin istoric*, nr.3 (216), 1985, pp.57-59.
- Daniel, Constantin**, *Arta egipteană și civilizațiile mediteraneene*, Editura Meridiane, București, 1980.
- Daniel, Constantin**, *Civilizația asiro-babiloniană*, Editura Sport-Turism, București, 1981.
- Daniel, Constantin**, *Civilizația Egiptului antic*, Editura Sport-Turism, București, 1976.
- Daniel, Constantin**, *Cultura spirituală a Egiptului antic*, Editura Cartea Românească, București, 1985.
- Daniel, Constantin**, *Cultura sumeriană*, Editura Sport-Turism, București, 1983.
- Daniel, Constantin**, *Sodoma și Gomora, o catastrofă naturală*”, în *Magazin istoric*, nr.7 (196), 1983, pp.44-50.
- Danilov, Ilie**, *Dicționar de mitologie slavă*, Editura Polirom, București, 2007.
- Dante, Alighieri**, *Divina comedie*, vol.1-2, Editura Adevărul Holding, București, 2010.
- Darmon, Pierre**, *Medecins et assassins à la Belle Epoque: la médicalisation du crime*, Paris, Seuil, 1989.
- Darntorn, Robert**, *Marele masacru al pisicii și alte episoade din istoria culturală a Franței*, Editura Polirom, București, 2000.
- Dastur, Françoise**, *Moartea. Eseu despre finitudine*, Editura Humanitas, București, 2006.
- Davidson, Basil**, *Redescoperirea Africii vechi*, Editura Științifică, București, 1964.
- Death and disease in the ancient city*, (edited by Valerie M.Hope and Eiream Marshall), London/New York, Routledge, 2000.

- Dâncu, Vasile**, „Proiectul de fericire națională și bălciul deșertăciunilor (Despre ideologizarea fericirii)”, în *Sinteza*, nr.32, septembrie 2016, pp.3-8.
- Decaux, Alain**, „Cine l-a ucis pe Hentic IV?”, în *Magazin istoric*, nr.7 (88), 1974, pp.34-41.
- Decaux, Alain**, „Nero – un mare calomniat”, în *Magazin istoric*, nr.3 (36), pp.52-59.
- De Coulanges, Fustel**, *Cetatea antică*, vol.1-2, Editura Meridiane, București, 1984.
- Defoe, Daniel**, *Jurnal din Anul Ciumei*, Editura Minerva, București, 1980.
- De La Bastide, Henri**, *Patru călătorii în inima civilizațiilor*, Editura Meridiane, București, 1994.
- Delaby, Laurence**, *Șamanii tunguși*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2008.
- De Launay, Jacques**, *Istoria secretă a Cominternului (1919-1943)*, Editura Venus, București, 1993.
- Delumeau, Jean**, „Când oamenii credeau în Apocalipsă” (interviu), în *Caiete de antropologie istorică*, Anul I, nr.2, iulie-decembrie 2002, pp.161-168.
- Delumeau, Jean**, *Frica în Occident (secolele XIV-XVIII) O cetate asediată*, vol.1-2, Editura Meridiane, București, 1986.
- Delumeau, Jean**, *Grădina desfătărilor. O istorie a paradisului*, Editura Humanitas, București, 1997.
- Delumeau, Jean**, *Păcatul și frica. Culpabilitatea în Occident (secolele XIII-XVIII)*, Editura Polirom, Iași, 1997.
- Delumeau, Jean**, *Religiile lumii*, Editura Humanitas, București, 1997.
- Egyptian Museum – Cairo* (ed. îngrijită de Silvia Einaudi), București, Editura Adevărul Holding, 2010.
- Demjén, Andre, Ardeleanu, Marius**, „Săpături arheologice în biserica reformată din Tăuții Măgherăuș (jud.Maramureș)”, în *Marmația*, nr.11, 2014, Baia Mare, pp.63-86.
- Demurger, Alain**, *Cavalerii lui Christos. Ordine religios-militare în Evul Mediu (sec. al XI-lea – al XVI-lea)*, Editura Cartier, București, 2003.
- Dennis, George**, *Lumea etruscilor*, Editura Meridiane, București, 1982.
- Diaconu, Aurelia Maria**, „Malaria în trecutul medical al Olteniei” (sec.XVIII-XX). Tratatament și prevenire”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul XI, Ianuarie-decembrie 2013, pp.77-83.

- Diamond, Jared**, *Virusi, arme și oțel. Soarta societăților umane*, Editura ALL, București, 2014.
- Diehl, Charles**, *Călătorii istorice și de artă*, Editura Sport-Turism, București, 1985.
- Diehl, Charles**, *Figuri bizantine*, vol.1-2, Editura Pentru Literatură, București.
- Diehl, Charles**, *Hitiții și străvechile civilizații anatoliene*, Editura Prietenii Cărții, București, 2002.
- Di Nola, M. Alfonso**, *Diavolul. Chipurile, isprăvile, istoria Satanei și prezența sa malefică la toate popoarele din Antichitate până astăzi*, Editura BIC ALL, București, 2001.
- Dinu, Marin**, „Monumentul princiar de la Cucuteni”, în *Magazin istoric*, nr.5 (182), pp.30-32.
- Djuvara, Neagu**, *Civilizații și tipare istorice: un studiu comparat al civilizațiilor*, Editura Humanitas, București, 2014.
- Djuvara, Neagu**, *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne*, Editura Humanitas, București, 1995.
- Djuvara Neagu**, *O scurtă istorie ilustrată a românilor*, Editura Humanitas, București, 2013.
- Dobre-Bogadan, Cristina**, *Imago mortis în cultura română veche (secolele XVII-XIX)*, Editura Universității, București, 2002.
- Dorondel, Ștefan**, *Moartea și apa – ritualuri funerare, simbolism acvatic și structura lumii de dincolo în imaginarul țărănesc*, Editura Paideia, București, 2004.
- Doru, Gheorghe**, *Maorii*, Editura Tineretului, București, 1996.
- Drăgan, Marin**, „Diagnostic medical și enigma unor dinastii”, în *Magazin istoric*, nr.4 (37), 1970, pp.89-94.
- Drăguț, Vasile**, *Arta românească*, Editura Meridiane, vol.1-2, București, 1982.
- Drimba, Ovidiu**, *Geniul Spaniei*, Editura Saeculum Vizual, București, 2007.
- Drimba, Ovidiu**, *Istoria culturii și civilizației*, vol.1-4, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.
- Duby, Georges**, *Doamnele din veacul al XII-lea*, Editura Meridiane, București, 2000.
- Duby, Georges**, *Evul mediu masculin*, Editura Meridiane, București, 1992.
- Dufour-Gambers, Roger**, *Dictionnaires de la violence et du crime*, Paris, Eres, 1992.

- Dubreton, J.Lucas**, *Viața de fiecare zi la Florența pe vremea familiei Medici*, Editura Eminescu, București, 1976.
- Dumitrescu, Ilie, Cârjan, Constantin**, „Odiseea capului Viteazului”, în *Magazin istoric*, nr.8 (113), 1976, pp.23-24.
- Dumont, Georges H.**, „Țările de Jos împotriva lui Filip II”, în *Magazin istoric*, nr.4 (133), 1978, pp.43-47.
- Dunca, Petru**, *Repere în antropologia culturală a alimentației*, Editura Fundației AXIS, Iași, 2004.
- Durand, Gilbert**, *Structurile antropologice ale imaginarului. Introducere în arhitipologia generală*, București, 1998.
- Durant, Will, Durant, Ariel**, *Civilizații istorisite*, vol.1-35, Editura Prietenii Cărții, București, 2002.
- Durkheim, Emile**, *Despre sinucidere*, Iași, 1993.
- Durkheim, Emile**, *Forme elementare ale vieții religioase*, Editura Polirom, Iași, 1995.
- Durkheim, Emile**, *Le Suicide*, Paris, 1898, reed.1981, PUF.
- Duță, Victor**, *Conspirații, asasinate și atentate celebre*, Editura Stefan, București, 2005.
- Duțu, Alexandru**, *Dimensiunea umană a istoriei. Direcții în istoria mentalităților*, Editura Meridiane, București, 1986.
- Eco, Umberto**, *Scrieri despre gândirea medievală*, Editura Polirom, Iași, 2016.
- Eisenberg, Josy**, *Iudaismul*, Editura Humanitas, București, 1995.
- Eisenberg, Josy**, *O istorie a evreilor*, Editura Humanitas, București, 1993.
- Eliade, Mircea**, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura Humanitas, București, 1995.
- Eliade, Mircea**, *Fragmentarium*, Editura Humanitas, București, 1994.
- Eliade, Mircea**, *Insula lui Euthanasius*, Editura Humanitas, București, 1993.
- Eliade, Mircea**, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol.1-3, Editura Științifică, București, 1991.
- Eliade, Mircea**, *Ocultism, vrăjitorie și mode culturale*, Editura Humanitas, București, 1997.
- Eliade, Mircea**, *Mefistofel și androginul*, Editura Humanitas, București, 1995.
- Eliade, Mircea**, „Mélanges”, în *Zalmoxis. Revistă de studii religioase*, vol.I-III. 1938-1942, Editura Polirom, București, 2000.

- Eliade, Mircea**, „Metalurgie, magie și alchimie”, în *Zalmoxis. Revistă de studii religioase. Vol.I-III. 1938-1942*, Editura Polirom, București, 2000.
- Eliade, Mircea**, *Mitul eternei reînțoarceri. Arhetipuri și repetare*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999.
- Eliade, Mircea**, *Morfologia religiilor*, Editura Jurnalul literar, 1993.
- Eliade, Mircea**, *Religii australiene*, Editura Herald, București, 2012.
- Eliade, Mircea**, *Sacru și profanul*, Editura Humanitas, București, 1995.
- Eliade, Mircea**, *Solilocvii*, Editura Humanitas, București, 2003.
- Eliade, Mircea; Culianu, P.Ion**, *Dicționar al religiilor*, Editura Humanitas, București, 1993.
- Encyclopedia of occultism & parapsychology*, ed. J.Gordon Melton, Detroit, Gale Group, 2001.
- Engelhard, Philippe**, *La Violence de l'Histoire*, Paris, Arlea, 2001.
- Enzensberger Magnus, Hans**, *Cei ce aduc groaza. Eseu despre perdantul radical*, Editura Art, București, 2007.
- Erlanger, Philippe**, „Noaptea Sfântului Bartolomeu”, în *Magazin istoric*, nr.3 (72), 1973, pp.87-93.
- Eșanu, Diana-Maria**, „Despre ceremonia înmormântărilor femeilor din familiile domnești din Moldova”, în *Caiete de antropologie istorică*, An XII, nr.1-2 (24-25), ianuarie-decembrie 2014, pp.135-150.
- Etienne, Robert**, *Viața cotidiană la Pompei*, Editura Științifică, București, 1970.
- Etienne, Robert**, „Ultimele ore ale orașului Pompei”, în *Magazin istoric*, nr.12 (153), 1979, pp.45-48.
- Evseev, Ivan**, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997.
- Evseev, Ivan**, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Editura Amarcord, Timișoara, 1994.
- Farell, James**, *Inventing the American Way of Death*, Philadelphia, 1980.
- Faure, Elie**, *Istoria artei*, Editura Meridiane, București, 1970, vol.1-4.
- Favre, Robert**, *La mort dans la litterature et la pensée français au Siècle des Lumières*, Press Universitaires de Lyon, 1978.

- Fehér, Andrea**, „Bolile copilăriei. Mentalități și atitudini în Transilvania secolului al XVIII”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul IX, nr.2 (17), iulie-decembrie 2010, pp.7-23.
- Felezeu, Călin**, „Curtea imperială în Epoca Sultanului Sulyeman Magnificul între grandoare și austeritate”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul XII, nr.1-2 (24-25), ianuarie-decembrie 2014, pp.43-52.
- Ferguson, Niall**, *Civilizația. Vestul și Restul*, Editura Polirom, Iași, 2011.
- Ferguson, Niall**, *Războiul lumii: epoca urii*, Editura RAO, București, 2011.
- Filimon, Aurel**, „Un regat al amazoanelor”, în *Magazin istoric*, nr.5 (182), 1982, pp.54-58.
- Filip, Șerban**, „Secretele îmbălsămării”, în *Magazin internațional*, nr.453, 2002.
- Filozofia greacă până la Platon*, vol.1-2, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.
- Filitti, C. Ioan**, *Vechiul cod penal român*, București, 1934.
- Fitzgerald, C.P.**, *Istoria culturală a Chinei*, Editura Humanitas, București, 1998.
- Florea, A.**, „Tortura în Occidentul medieval”, în *Magazin istoric*, nr.12 (21), 1968, pp.40-45.
- Flori, Jean**, *Război sfânt, jihad, cruciadă. Violență și religie în creștinism și islam*, Editura Cartier, București, 2003.
- Focillon, Henri**, *Evul mediu gotic*, Editura Meridiane, București, 1974.
- Focillon, Henri**, *Evul mediu romanic*, Editura Meridiane, București, 1974.
- Foucault, Michel**, *A supraveghea și a pedepsi. Nașterea închisorii*, Editura Humanitas, București, 1997.
- Frazer, James George**, *Creanga de aur*, vol.1-2, Editura Minerva, București, 1980.
- Frumosu, Ladislau, Sofian, Mihai**, *Rolul cataclismelor și catastrofelor în evoluția umanității*, Editura ELFI, București, 2008.
- Funeraria daco-romana. Arheologia funerară a Daciei romane*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003.
- Gaudin, Philippe (coord.)**, *Marile religii. Iudaismul, creștinismul, islamismul, hinduismul și buddhismul*, Editura Orizont și Editura Lider, București.

- Gavriliuță, Nicu**, *Mentalități și ritualuri magico-religioase. Studii și eseuri de sociologie a sacrului*, Editura Polirom, Iași, 1998.
- Gehrke, Hans-Joachim**, *Alexandru cel Mare*, Editura ALL, București, 2014.
- Georgescu, Matei**, *Ipostaze ale morții într-un timp al dorinței*, Editura Paideia, București, 2003.
- Georgiță, Mihai**, „Incursiuni în creștinismul popular al românilor transilvăneni din veacul al XVII-lea”, în *Valorile lumii rurale. Perspective istorice și istoriografice* (coordonatori Barbu Ștefănescu și Toader Nicoară), Editura Accent, Cluj-Napoca, 2013.
- Gernet, Jaques**, *Lumea chineză*, vol.1-2, Editura Meridiane, București, 1985.
- Germa-Romann, Hélène**, *Du „bel mouris” au „bien mourir”. Le sentiment de la mort chez les gentilhommes française (1515-1643)*, Genève, Librairie Droz, 2001.
- Gândirea feniciană în texte*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
- Gândirea hittită în texte*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
- Ghica, Ion**, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, Editura Albatros, București, 1973.
- Ghinoiu, Ion**, *Cărările sufletului*, Editura Etnologică, București, 2004.
- Ghinoiu, Ion**, *Comoara satelor. Calendar popular*, Editura Academiei Române, București, 2005.
- Ghinoiu, Ion**, *Mitologie română: dicționar*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2013.
- Ghinoiu, Ion**, *Lumea de aici, lumea de dincolo. Ipostaze românești ale nemuririi*, București, 1999.
- Ghițulescu, Constanța**, *În șalvari și cu ișlic: biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea*, Editura Humanitas, București, 2004.
- Gibson, Clare**, *Semne și simboluri*, Editura Aquila, Oradea, 1998.
- Girard, René**, *La Violence de la Sacre*, Paris, Grasset, 1972.
- Glitz, Gustav**, *Cetatea greacă*, Editura Meridiane, București, 1992.
- Gordon, Bruce, Marshall, Peter**, *The place of the death. Death and remembrance in late medieval and early modern Europe*, Cambridge University Press, 2000.
- Göllner, Carol**, „Procesele vrăjitoarelor”, în *Magazin istoric*, nr.7, 1967, pp.39-42.
- Gramatopol, Mihai**, „Tezaurul princiar de la Agighiol”, în *Magazin istoric*, nr.9 (198), 1983, pp.12-13 și 45.

Grancea, Mihaela, „Epitaful românesc ortodox din perioada regimului totalitar, sursă pentru investigarea atitudinilor referitoare la moarte”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul III, nr.1-2 (5-6), ianuarie-decembrie 2004.

Greco Gabos, Marieta, Greco, Gheorghe, Greco Gabos, Iosif, *Aspecte epidemiologice, clinico-sanitare și de prevenție în suicid și parasuicid*, Târgu Mureș, 2000.

Greimas, Julien Algirdas, *Despre zei și despre oameni*, Editura Meridiane, București, 1997.

Grozoiu Ilin, Maria Loredana, „Pomenirile – aducere-aminte de cei răposați. Privire specială asupra Olteniei”, în *Memoria ethnologica*, An XIV, nr.50-51, ianuarie-iunie 2014, Baia Mare, pp.60-73.

Guénon, René, *Simboluri ale științei sacre*, Editura Humanitas, București, 1997.

Gulian, I.C., *Lumea culturii primitive*, Editura Albatros, București, 1983.

Hadjinicolau-Marava, Anna, „Viața sclavilor în Imperiul bizantin”, în *Magazin istoric*, nr.5 (194), pp.51-54.

Halbwachs, Maurice, *Les causes du suicide*, Paris, Alcan, 1930.

Hanga, Vladimir, Bocean, Mircea Dan, *Curs de drept privat roman*, Ediția a II-a, Editura Universul Juridic, București, 2006.

Hannestad, Niels, *Monumentele publice ale artei romane*, vol.1-2, Editura Meridiane, București, 1989.

Hașdeu, Petriceicu Bogdan, *Cuvente den bătrâni*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1984.

Haumann, Heiko, *Dracula. Viața și legenda*, Editura ALL, București, 2012.

Hegel, G.W.F., *Prelegeri de filosofia religiilor*, Editura Humanitas, București, 1995.

Herpur, James, *Atlasul locurilor sacre*, Editura Aquila, Oradea, 1993.

Herseni, Traian, *Sociologie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.

Horn, Ildikó, „Testamentele maghiare din Transilvania premodernă”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul III, nr.1-2 (5-6), ianuarie-decembrie 2004, pp.107-118.

Horvath, Leonard, „Documente, surse și atitudine în fața morții în spațiul calvin din Transilvania secolului al XIX-lea”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul VII, nr.1-2 (12-13), ianuarie-decembrie 2008, pp.209-215.

Hubert, Henri, *Celții și civilizația celtică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

Huizinga, Johan, *Amurgul evului mediu*, Editura Meridiane, București, 1993.

Hulubaș, Adina, „Obiceiuri de naștere și orașul: Reacții magice în fața amenințărilor nevăzute”, în *Memoria ethnologica*, nr.48-49 (An XIII), iulie-decembrie 2013, pp.56-71.

Huluță-Mihalache, Carmen, „Trei ipostaze ale corpului feminin sau despre sexualitate și sacru”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul II, nr.2 (4), iulie-decembrie 2003, pp.105-128.

Huntington, Richard, Metcalf, Peter, *Celebrations of Death. The Anthropology of Mortuary Ritual*, Cambridge University Press, 1991.

Husar, Andrei, *Relații internaționale în lumea antică. Sistemul Amârna*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2006.

Ionescu, Irina Anca, *Mitologia slavilor*, Editura Lider, București, 2000.

Ionescu-Boeru, Constantin, *Măreția și decăderea Romei antice*, Editura Prietenii Cărții, București, 2002.

Ionescu, Nae, *Prelegeri de filosofia religiei*, Editura Apostrof, Cluj-Napoca, 1994.

Ionesco, Eugene, *Căutarea intermitentă*, Editura Humanitas, București, 1994.

Isac, Dumitru, „Filozofia evului mediu european”, în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj Napoca*, seria Humanistica, tom VII, 2009, pp.393-434.

Istoria artei, Editura Univers Enciclopedic, București, 2006.

Istoria Augustă, Editura Științifică, Cluj Napoca, 1971.

Istoria universală, vol.1-2, Editura Științifică, București, 1959.

Istoria urâtului (ediție îngrijită de Umberto Eco), Editura RAO, București, 2015.

Itu, Mircea, *Filosofia și istoria religiilor*, Editura Fundației România de mâine, București, 2004.

Iuga, Nicolae, *Din istoria marilor idei etice și pedagogice*, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2015.

Iuga, Nicolae, *Șapte păcate împotriva spiritului*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2016.

Jankélévitch, Vladimir, *Tratat despre moarte*, Editura Amarcord, Timișoara, 2002.

Jettmar, Karl, *Arta stepelor*, Editura Meridiane, București, 1983.

Jünger, Ernst, „Iradiații”, în *Secolul XX*, nr.5, 1968, pp.106-125.

- Kernbach, Victor**, *Biserica în involuție*, Editura Politică, București, 1984.
- Kernbach, Victor**, *Dicționar de mitologie generală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
- Kernbach, Victor**, *Mituri esențiale*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996.
- Király V. István**, *Moartea și experiența muririi*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj Napoca, 2002.
- Kitagawa, Mitsuo Joseph**, *În căutarea unității. Istoria religioasă a omenirii*, Editura Humanitas, București, 1993.
- Kligman, Gail**, *Nunta mortului. Ritual, poetică și cultură populară în Transilvania*, Editura Polirom, Iași, 1998.
- Kolakowski, Leszek**, *Religia*, Editura Humanitas, București, 1993.
- Knight, Cristopher; Lomas, Robert**, *Aparatul lui Uriel*, Editura Aquila '93, Oradea, 2001.
- Knight, Cristopher; Lomas, Robert**, *Secretul lui Hiram*, Editura Aquila, Oradea, 1993.
- Krauss, Walter**, *Civilizația Asiro-Babiloniană*, Editura Prietenii Cărții, București, 2001.
- Krabbe, Ludwig**, „Danemarca între preistorie și istorie”, în *Magazin istoric*, nr.1 (130), 1978, pp.52-54.
- Krauss, Walter**, *Civilizația Asiro-Babiloniană*, Editura Prietenii Cărții, București, 2001.
- Krauss, Walter**, *Sumer, prima mare civilizație*, Editura Prietenii Cărții, București, 2001.
- Kun, N.A.**, *Legende și miturile Greciei Antice*, Editura Lider, București, 2003.
- Lacey, James, Murray, Williamson**, *Douăzeci de bătălii care au schimbat lumea*, Editura Polirom, Iași, 2013.
- Lalouette, Claire**, *Civilizația Egiptului antic*, vol.1-2, Editura Meridiane, București, 1988.
- Landsberg, Paul-Ludwig**, *Eseu despre experiența morții, urmat de problema morală a sinuciderii*, București, 1992.
- Lascu, Nicolae**, *Cum trăiau romanii*, Editura Științifică, București, 1965.
- Lauwers, Michel**, *La Mémoire des ancêtres, le souci des morts. Morts, rites et société au Moyen-âge*, Paris, Beauchesne, 1997.
- Lazea, Alvina**, „Moarte sau dispariție: sfârșitul țarului Alexandru I”, în *Magazin istoric*, nr.6 (75), 1973, pp.56-60.

- Lăzărescu, George**, *Dicționar de mitologie*, Casa Editorială Odeon, București, 1992.
- Lebrun François**, *Les Hommes et la Mort en Anjou, XVIIe, XVIIIe siècle*, Paris, 1971.
- Lecouteux, Claude**, *Vampiri și vampirism. Autopsia unui mit*, Editura Saeculum I.O., București, 2002.
- Le Breton, David**, *Antropologia corpului și modernitatea*, Editura Cartier, București, 2009.
- Le Breton, David**, *Despre tăcere*, București, 2001.
- Lecouteux, Claude**, *Vampiri și vampirism. Autopsia unui mit*, Editura saeculum I.O., București, 2002.
- Le Floch, Herve**, *Celții – o civilizație originală*, Editura Prietenii Cărții, București, 2002.
- Lefter, Lucian-Valeriu**, „Ospățul funerar în Moldova. Mărturii istorice și etnologice”, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*, X, 2010.
- Le Goff, Jacques**, *Imaginarul medieval*, Editura Meridiane, București, 1991.
- Le Goff, Jacques**, *Nașterea purgatoriului*, Editura Meridiane, București, 1995.
- Le Goff, Jacques**, *Pentru un alt ev mediu*, vol.1-2, Editura Meridiane, București, 1986.
- Le Goff, Jacques; Schmitt, Jean-Claude**, *Dicționar tematic al Evului Mediu occidental*, Editura Polirom, Iași, 2002.
- Le Maléfan, Pascal**, *Folie et spiritisme. Histoire du discours psychopathologique sur la pratique du spiritisme, ses abords et ses avatars, 1850-1950*, Paris, Harmattan, 1999.
- Lemny, Ștefan**, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, Editura Meridiane, București, 1990.
- Le Roy Ladurie, Emmanuel**, *Montaillou, sat occitan de la 1294 până la 1324*, vol.1-2, Editura Meridiane, București, 1992.
- Le Roy Ladurie, Emmanuel**, „Un concept: l'unification microbienne du monde (XIV-XVII siècles)”, în *Le Territoire de l'historien*, II, Gallimard, Paris, 1978, pp.37-97.
- Lévêque, Pierre**, *Aventura greacă*, vol.1-2, Editura Meridiane, București, 1987.
- Lévinas, Em.**, *Moartea și timpul*, Apostrof, Cluj, 1996.
- Livadă-Cadeschi, Ligia**, „Sănătatea și igiena publică la începutul modernității românești”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul XI, ianuarie-decembrie 2013, pp.84-101.

Livadă-Cadeschi, Ligia, Laurențiu, Vlad, „«Crimă și pedeapsă». Aspecte juridice ale morții în Țara Românească (secolele XVII-XVIII), în *Caiete de antropologie istorică*, Anul III, nr.1-2 (5-6), ianuarie-decembrie 2004, pp.143-157.

Livadă-Cadeschi, Ligia, Laurențiu, Vlad, „Despre judecățile penale în Vechiul Regim românesc: lege și practică juridică”, în *Departamentul de cremalion. Din activitatea unei instanțe penale muntene 1794-1795*, București, 2002.

Livi-Bacci, Massimo, *La population dans l'histoire de l'Europe*, Edition du Seuil, Paris, 1999.

Logan, F.Donald, *Vikingii în istorie*, Editura Bălcescu, București, 1990.

Loyd, John, Mitchinson, John, *Cartea ignoranței. Mic tratat pentru cei care știu că... nu știu*, Nemira&Co., București, 2007.

Löschburg, Winfried, *Răpirea Giocondei*, Editura Meridiane, București, 1972.

Luca, Cristian-Cornel, „Banchete princiare la sfârșitul Evului Mediu”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul V, nr.1-2 (8-9), ianuarie-decembrie 2006, pp.383-396.

Lurker, Manfred, *Divinități și simboluri vechi egiptene*, Editura Saeculum I.O., București, 1997.

MacCulloh, Diarmaid, *Istoria creștinismului: primii 3.000 de ani*, Editura Polirom, Iași, 2012.

Malaguzzi, Silvia, *Botticelli*, Adevărul Holding, București, 2009.

Maleon, Bogdan-Petru, „În drum spre «lumea de dincolo». Ierarhii urbane reflectate în ritualul de înmormântare din Iași secolelor XV-XVIII”, în *Contribuții privitoare la istoria relațiilor dintre Țările române și bisericile răsăritene în secolele XIV-XIX*, (editor Petronel Zahariuc), Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009.

Malherbe, Michel, *Enciclopedia religiilor*, vol.1-2, Nemira Publishing House, București, 2012.

Manguel, Alberto, *Istoria lecturii*, Nemira Publishing House, București, 2011.

Mansel, L.Henry, *Ereziile gnostice din primele două veacuri*, Editura herald, București, 2008.

Mansuelli, Guido A., *Civilizațiile Europei vechi*, vol.1-2, Editura Meridiane, București, 1978.

- Marcello, Luigi**, *Sălbatica „civilizație” a stepelor*, Editura Prietenii Cărții, București, 2001.
- Marchi, Cesare**, *Dante*, Editura Artemis, București.
- Marian, Eugen B.**, „Veneția, orașul republică”, în *Magazin istoric*, nr.1 (34), 1970, pp.83-87.
- Marian, S.Fl.**, *Înmormântarea la români*, Editura Saeculum I.O., București, 2000.
- Marin, C.**, *Filosofia antică, greacă și romană*, Editura Universității „Al.I.Cuza”, Iași, 1993.
- Mariș, Ștefan**, „Elemente simbolice în ritualul funerar din Cupșeni (Maramureș)”, în *Memoria ethnologică*, An VIII, nr.28-29, pp.132-136.
- Mariș, Ștefan**, *Finitudine și imortalitate în filozofia occidentală*, Editura Universității de Nord Baia Mare, Baia Mare, 2011.
- Mariș, Ștefan**, „Moartea între numinos și ritual”, în *Memoria ethnologică*, An X, nr.34-35, 2010, Baia Mare, pp.94-98.
- Mariș, Ștefan**, „Ritualul funerar din Maramureș – o perspectivă hermeneutică”, în *Memoria ethnologică*, An IX, nr.30-31, Baia Mare, 2009, pp.59-64.
- Marotti, Fabrice**, *Civilizația creștină străveche*, Editura Prietenii Cărții, București, 2001.
- Marrou, Henri-Irene**, *Patristică și umanism*, Editura Meridiane, București, 1996.
- Martin, Costas**, *Grecia Partenonului*, Editura Prietenii Cărții, București, 2001.
- Martinez Rodriguez, Thómas**, *Mari mistere ale trecutului*, Editura Litera Internațional, București, 2008.
- „Mari cataclisme naturale. Trista celebritate a insulei Krakatoa”, în *Magazin istoric*, nr.9 (54), 1971, pp.72-75.
- May, Simon**, *Istoria iubirii*, Nemira Publishing House, București, 2014.
- Mazilu, Dan Horia**, *Lege și fărădelege în lumea românească veche*, Editura Polirom, Iași, 2006.
- Mazilu, Dan Horia**, *O istorie a blestemului*, Editura Polirom, Iași, 2001.
- Mazilu, Dan Horia**, *O istorie a văduvelor sau despre istorie la feminin*, Editura Polirom, Iași, 2008.
- Mazzucconi, Ridolfo**, *Noaptea Sfântului Bartolomeu*, Editura Helicon, Timișoara, 1994.

- „Microistorie a procedului „decimării”, în *Magazin istoric*, nr.4 (133), pp.60-61.
- Mehmed, Ali Ekrem**, *Civilizația turcă*, Editura Sport-Turism, București, 1981.
- Menahem, Ruth**, *La mort apprivoisée*, Edition Universitaires, Paris, 1973.
- Menninger, Karl**, *Man against Himself*, Harcourt, 1989.
- Meslin, Michel**, *Știința religiilor*, Editura Humanitas, București, 1993.
- Metcalf, Peter, Huntington, Richard**, *Celebration of Death. The Anthropology of Mortuary Ritual*, Cambridge University Press.
- Michel, Aimé**, *Metanoia*, Editura Nemira, București, 2006.
- Michelet, Jules**, *Istoria Franței*, vol.1-2, Editura Minerva, București, 2007.
- Miguel, André**, *Islamul și civilizația sa*, vol.1-2, Editura Meridiane, București, 1994.
- Mihai, Nicolae**, „Sensibilitatea față de moarte în testamentele din Oltenia premodernă și modernă (1700-1870), în *Caiete de antropologie istorică*, Anul III, nr.1-2 (5-6), ianuarie-decembrie 2004, pp.119-142.
- Mihai, Nicolae**, „Ultimul gest. Atitudini și reprezentări față de moarte în sursele testamentare din Oltenia (1700-1860)”, în *Cum se scrie istoria. Apel la științe și dezvoltările metodologice contemporane*, Radu Mîrza și Laura Stanciu (coord.), Editura Aeternitas, Alba Iulia, 2003, pp.283-295.
- Mihalache, Andi**, „Mihai Viteazul și ceremoniile corpului absent (1864-1920)”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul IV, nr.1 (7), ianuarie-iunie 2005, pp.167-191.
- Mihali, Nicoară**, *Țara Oașului. Lumea tradițională și vendeta*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2013.
- Mihăieș, Mircea**, *De veghe în oglindă*, Editura Cartea Românească, București, 2005.
- Minois, George**, *Cuțitul și otrava: Asasinatul politic în Europa (1400-1800)*, Editura Institutului European, Iași, 2004.
- Minois, George**, *Diavolul*, Editura Corint, 2004.
- Minois, George**, *Istoria Infernurilor*, București, 1998.
- Minois, George**, *Istoria sinuciderii: societatea occidentală în fața morții voluntare*, Editura Humanitas, București, 2002.
- Mitford, Jessica**, *The American Way of Death*, Fawcett Publications, 1963.
- Mitu, Sorin**, *Transilvania mea. Istorii, mentalități, identități*, Editura Polirom, Iași, 2013.

Moldovan, Romeo Gabriel, „Aspecte generale cu privire la testamente și succesiunea testamentară în Transilvania secolelor XVI-XVII”, în *Anuarul Școlii Doctorale „Istorie.Civilizație.Cultură”*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2012, VI, pp.115-122.

Moldovan, Romeo Gabriel, „Locul soției în testamentul soțului în Transilvania secolului al XVIII-lea”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul XI, ianuarie-decembrie 2013, Editura Accent, Cluj-Napoca, pp.267-275.

Molmenti, P.G., „Veneția de la botez la înmormântare”, în *Magazin istoric*, nr.4 (121), 1997, pp.43-47.

Montanari, Massimo, *Foamea și abundența. O istorie alimentară a Europei*, Editura Polirom, Iași, 2003.

Montesquieu, *Scrisori persane*, Editura Hyperion Chișinău, 1993.

Montet, Pierre, *Egiptul pe vremea dinastiei Ramses*, București, Editura Eminescu, 1973.

Morin, Edgar, *L'Homme et la Mort*, Paris, 1976.

Morrisson, Al, *Insula Paștelui*, Editura Prietenii Cărții, București, 2002.

Morus, Thomas, *Utopia*, Editura Științifică, București, 1958.

Motzoi-Chicidean Ion, *Obiceiuri funerare în epoca bronzului la Dunărea mijlocie și inferioară*, vol.1-2, Editura Academiei Române, București, 2011.

Moscatti, Sabatino, *Vechi imperii ale Orientului*, Editura Meridiane, București, 1982.

Muchembled, Robert, *O istorie a Diavolului. Civilizația occidentală în secolele XII-XX*, Editura Cartier, Chișinău, 2002.

Muchembled, Robert, *Magia și vrăjitoria în Europa din Evul Mediu până astăzi*, Editura Humanitas, București, 1997.

Muir, Edward, *Rituel in Early Modern Europe*, Cambridge University Press, 1999.

Mureșan, Monica, „Fenomene limită în universul afectiv al lumii rurale românești: adulterul și bigamia”, în *Valorile lumii rurale. Perspective istorice și istoriografice* (coordonatori Barbu Ștefănescu și Toader Nicoară), Editura Accent, Cluj-Napoca, 2013, pp.381-391.

Murray, Alexander, *Suicide în the Middle Age. The Violent against Themselves*, New York, Oxford University Press, 1998.

Muzeul de Istorie a Artei – Viena (ed. îngrijită de Silvia Borghesi), Adevărul Holding, București, 2010.

National Gallery of Art – Washington (ed. îngrijită de Rosa Giorgi), Adevărul Holding, București, 2010.

Müller, Wolfgang Hans; Thiem, Eberhard, *Comorile faraonilor*, Editura Aquila, Oradea, 1993.

Nakamura, Hajime, *Orient și Occident. O istorie comparată a religiilor*, Editura humanitas, București, 1997.

Năstasă, Lucian, „Moartea și ritualurile celebrării funerare în mediul universitar românesc (1864-1968)”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul III, nr.1-2 (5-6), ianuarie-decembrie 2004, pp.203-226.

Negulescu, P.P., *Filozofia Renașterii*, Editura Eminescu, București, 1986.

Negustor, Gheorghe, „Atitudini și manifestări din timpul maladiilor 1914-1918”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul IX, nr.2 (17), iulie-decembrie 2010, pp.79-93.

Nenițoiu, Ana-Maria, „Cimitirul evanghelic din Bistrița. O lecție de istorie”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul XI, Ianuarie-decembrie 2013, Editura Accent, Cluj-Napoca, pp.276-283.

Nestor, I., „Bratei '67”, în *Magazin istoric*, nr.8, 1967, pp.65-69.

Nicoară, Simona, „Corpul, o metaforă în durată lungă! Avatarurile reprezentării corpului între teologie, istorie și antropologie”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul II, nr.2 (4), iulie-decembrie 2003.

Nicoară, Simona, „Metamorfozele istorice ale concepțiilor despre patrie și patriotism”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul XI, nr.1-2 (22-23), ianuarie-decembrie 2013, pp.19-57.

Nicoară, Simona, „Metamorfozele sărbătorii sub impactul sensibilităților moderne (secolele XVI-XIX), în *Caiete de antropologie istorică*, Anul IV, nr.1 (7), ianuarie-iunie 2005, pp.111-132.

Nicoară, Simona, „Originile secularizării în cultura română (secolele XVII-XVIII), în *Caiete de antropologie istorică*, Anul II, nr.1 (3), ianuarie-iunie 2003, pp.147-171.

Nicoară, Toader, *9 teme de antropologie istorică. Istoria & antropologia. Corpul. Alimentația. Violența. Disciplinarea. Religiozitatea. Reprezentarea. Imaginarul. Moartea*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2013.

Nicoară, Toader, *Clio în orizontul mileniului trei*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2002, vol.1.

Nicoară, Toader, „Curtea și societatea de curte în Valahia lui C.Brâncoveanu (1688-1714), în *Caiete de antropologie istorică*, Anul XII, nr.1-2 (24-25), ianuarie-decembrie 2014, pp.151-201.

Nicoară, Toader, „Disciplinarea socială și modernitatea – lecturi posibile”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul IX, nr.1 (16), ianuarie – iunie 2010, pp.7-17.

Nicoară, Toader, „Istoricul și moartea. Un itinerar”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul III, nr.1-2 (5-6), ianuarie-decembrie 2004, pp.11-23.

Nicoară, Toader, „Istorie și violență – lecturi posibile”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul I, nr.2, iulie-decembrie 2002, Editura Accent, Cluj-Napoca.

Nicoară, Toader, „Oamenii și moartea în societatea românească”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul III, nr.1-2 (5-6), ianuarie-decembrie 2004, pp.7-8.

Nicoară, Toader, *Sentimentul de insecuritate în societatea românească la începutul timpurilor moderne 1600-1830*, Editura Accent & Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002.

Nicoară, Toader, „Probleme de ecologie istorică”, în *Caiete de antropologică*, Anul IX, nr.2 (17), iulie-decembrie 2010, p.3.

Nicoară, Toader, „Thanatos în grădinile lui Clio. Moartea și atitudinile în fața morții – obiect al investigațiilor istorice”, în *Studia UBB – Historia*, XL, 1-2, 1995, pp.85-104.

Nicoară, Toader, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 1997.

Nicoară, Toader, „Zece ani de antropologie istorică la Universitatea din Cluj”, în *Caiete de antropologie istorică.Supliment*, Anul XI, ianuarie-decembrie 2013, pp.5-8.

Nicolae, Cornel-Dan, *Leacuri și remedii magice în Carpați. Magia și ființele fantastice din arhaicul românesc*, Editura Carpathia Rex, București, 2005.

Nicolau, Irina; Huluiță, Carmen, *Credințe și superstiții românești după Artur Gorovei și Gh.F.Ciașanu*, Editura Humanitas, București, 2000.

Niculae, Cornel-Dan, *Magia și ființele fantastice din arhaicul românesc*, Editura Carpathia Rex, București, 2005.

- Niedermaier, Paul**, *Habitatul medieval în Transilvania*, Editura Academiei Române, București, 2012.
- Noiville, Florence**, *Mitologia romană*, Editura Meteor Press, București, 2006.
- Odahl, Matson Charles**, *Constantin și imperiul creștin*, Editura BIC ALL, București, 2006.
- Oertwig, Siegfried**, *Călătorie prin orașe dispărute*, Editura Științifică, București, 1966.
- Olinescu, Marcel**, *Mitologie românească*, Editura Gramar, București, 2008.
- Olteanu, Ștefan**, *Societatea românească la cumpănă de milenii (secolele VIII-XI)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- Ordenlicht, Ivan, Kacsó, Carol**, „Contribuții la cunoașterea ritului de înmormântare practicat în necropola tumulară de la Lăpuș”, în *Marmația*, I, 1969, pp.11-15.
- Otto, Rudolf**, *Mistica Orientului și mistica Occidentului*, Editura Septentrion, Iași, 1993.
- Otto, Rudolf**, *Sacrul*, Editura dacica, Cluj-Napoca, 2002.
- Paler, Octavian**, *Calomniile mitologice*, Editura Adevărul Holding, București, 2010.
- Paler, Octavian**, *Mitologii subiective*, Editura Polirom, Iași, 2008.
- Paliga, Sorin**, *Mitologia slavilor*, Editura Meteor Press, București, 2008.
- Papini, Giovanni**, *Diavolul. Note pentru o viitoare diabolologie*, Editura Humanitas, București, 2013.
- Paxton, Frederick S.**, *Christianizing death: The Creation of a Ritual Process in Early Medieval Europe*, University of Georgia Press, 1990.
- Pârvan, Vasile**, *Dacia*, Editura Științifică, București, 1972.
- Peña, Moros Manuel**, *Istoria canibalismului: o surprinzătoare incursiune în antropologie din Antichitate până în zilele noastre*, Editura Corint, București, 2009.
- Petraș, Irina**, *Știința morții. Înfățișări ale morții în literatura română*, Cluj Napoca, 1997.
- Petre, Zoe, Lițu, Alexandra, Pavel, Cătălin (coord.)**, *Dicționar de mitologie greco-romană*, Editura Corint, București, 2001.
- Petre, Zoe**, „Prăbușindu-se dintr-o dată asupra Atenei... Prima pandemie descrisă de istorie”, în *Historia*, nr.98, februarie 2010, pp.16-17.
- Picard, Michel**, *La littérature et la mort*, Paris, 1995.

- Picknett, Lynn, Prince Clive**, *Giulgiul de la Torino. Al cui e chipul? Cum a păcălit Leonardo da Vinci istoria*, Editura RAO, București, 2005.
- Pippidi, Andrei**, *Despre statui și morminte. Pentru o teorie a istoriei simbolice*, Editura Polirom, Iași, 2000.
- Pippidi, Andrei**, „Vision de la mort et de l’au – dèla dans les anciennes sources roumaines”, în *Revue Roumain d’Histoire*, XXXIII, 1-2, 1994, pp.91-99.
- Pistis Sophia*, Editura Herald, București, 2018.
- Platon, Nicolas**, *Civilizația egeeană*, vol.1-4, Editura Meridiane, București, 1988.
- Platon, Alexandru-Florin**, „*Corpul politic*” în *cultura europeană. Din Evul Mediu până în epoca modernă*, Editura Polirom, Iași, 2017.
- Platon, Alexandru-Florin; Rădvan, Laurențiu; Maleon, Bogdan-Petru**, *O istorie a Europei de Apus în Evul Mediu. De la Imperiul Roman târziu la marile descoperiri geografice (secolele V-XVI)*, Editura Polirom, Iași, 2010.
- Plutarh**, *Oameni iluștri ai Greciei antice*, Editura Cartier, București, 2004.
- Plutarh**, *Oameni iluștri ai Romei antice*, Editura Cartier, București, 2004.
- Podovei, Petronela**, „Frica de moarte în Moldova medievală”, în *Historia*, An XII, nr.128, august 2012, pp.36-40.
- Pohlsander, A.Hans**, *Împăratul Constantin*, Editura Artemis, București.
- Pop-Curșeu, Ioan**, *Magie și vrăjitorie în cultura română*, Editura Polirom, Iași, 2013.
- Pop, Iacob**, *Cultul morților*, Editura Sceda, Oradea, 2012, p.24.
- Pop, Ioan-Aurel, Bolovan, Ioan**, *Istoria Transilvaniei*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016.
- Pop, Iulia-Maria**, „Reuniunile învățătoarești și rolul lor în culturalizarea lumii rurale”, în *Valorile lumii rurale. Perspective istorice și istoriografice* (coordonatori Barbu Ștefănescu și Toader Nicoară), Editura Accent, Cluj-Napoca, 2013, pp.392-405.
- Pop, Mihai**, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, 1976.
- Pop, Mihail, Pop Zamfira**, „Necropola de la Vornicenii Mari, jud.Suceava (sec.XI-XII): o ipoteză”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie “A.D.Xenopol”*, XXIII, 1, p.405.
- Pop, Viorel**, *Relații politice și economice într-o lume globalizată*, Editura Universității de Nord, Baia Mare, 2008.

- Popović, Virginia**, „Cântecul Zorilor în culegerile de folclor din Voivodina”, în *Memoria ethnologică*, An X, nr.36-37, 2010, Baia Mare, pp.40-48.
- Popescu, A.**, „Comoara din Valea Regilor”, în *Magazin istoric*, nr.6 (15), 1968, pp.53-57.
- Popescu, Ioana**, „Pandemia și vaccinul vs. Molima și molitva”, în *Historia*, nr.98, februarie 2010, p.21.
- Porter, Lindsay**, *Asasinatul. O istorie a crimei politice*, Editura Art, București, 2010.
- Potter, C.F.**, *Fondatori de mari religii*, Editura Prietenii Cărții, București, 2000.
- Procopius din Caesarea**, *Istoria secretă*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972.
- Prodan, David**, „Judele satului iobăgesc în Transilvania în secolele XVII și XVIII”, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, IV, 1961.
- Protase, Dumitru**, „Carpii își dezvăluie tainele”, în *Magazin istoric*, nr.1 (58), 1972, pp.44-51.
- Rachet, Guy**, *Universul arheologiei*, vol.1-2, Editura Meridiane, București, 1977.
- Radoslav, Doru**, *Sentimentul religios la români. O perspectivă istorică (sec.XVII-XX)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1997.
- Reale, Giovanni**, *Istoria filosofiei antice*, vol.I-II, Editura Galaxia Gutenberg, 2009.
- Religiile lumii*, Enciclopedia pentru tineri Larousse, Rao, București, 1996.
- Repciuc, Ioana**, „Elemente de rit acvatic în evoluția unei formule de origine creștină”, în *Memoria Ethnologică*, An.XI, nr.40-41, Baia Mare, 2011.
- Retegan, Simion**, „Un flagel de tip medieval: epidemia de holeră din Transilvania din 1866”, în *Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între secolele XVI-XX*, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1995.
- Riemschneider, Margarete**, *Lumea hitiților*, Editura Științifică, București, 1967.
- Rinpoche, Sogyal**, *Cartea tibetană a vieții și a morții*, Editura Herald, București, 2001.
- Rivière, Claude**, *Socio-antropologia religiilor*, Editura Polirom, Iași, 2000.
- Roceanu, Ion**, *Dezastrele naturale și efectele asupra populației*, Editura Universitară, București, 2009.
- Rogierius**, *Carmen miserabile*, Editura Arca, Oradea, 2006.
- Rohde, Erwin**, *Psyche*, Editura Meridiane, București, 1985.

- Roman, Nicoleta**, „*Deznădăjduită muiere n-au fost ca mine*”: femei, onoare și păcat în Valahia secolului al XIX-lea, Editura Humanitas, București, 2016.
- Roman, Yves**, *Împărați și senatori. Istoria politică a Imperiului Roman. Secolele I-IV*, Editura Seaculum I.O., București, 2007.
- Rufus, Curtius, Quintus**, *Viața și faptele lui Alexandru cel Mare*, Editura Minerva, 1970, București, vol.1-2.
- Runciman, Steven**, *Căderea Constantinopolului*, Editura Enciclopedică, București, 1991.
- Runciman, Steven**, *Vecerniile siciliene*, Nemira Publishing House, București, 2011.
- Rutkowski, Bogdan**, *Arta egeeană*, Editura Meridiane, București, 1980.
- Sabău, Alina**, „Perspectiva lumii rurale românești asupra epidemiilor secolelor XIX-XX”, în *Valorile lumii rurale. Perspective istorice și istoriografice* (coordonatori Barbu Ștefănescu și Toader Nicoară), Editura Accent, Cluj-Napoca, 2013, pp.406-415.
- Sabău, Nicolae**, „Monumentul funerar transilvan între Renașterea târzie și neoclasicism”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul III, nr.1-2 (5-6), ianuarie-decembrie 2004, pp.25-73.
- Sachelarie, Ovid., Stoicescu, Nicolae (coord.)**, *Instituții feudale în Țările Române. Dicționar*, București, 1988.
- Sagan, Carl**, *Lumea și demonii ei. Știința ca lumină în întuneric*, Editura Herald, București, 2015.
- Sakamoto, Taro**, „Mileniile răsăritului de soare”, în *Magazin istoric*, nr.3 (132), 1987, pp.43-47.
- Săucan, Doina-Ștefana, Liiceanu, Aurora, Micle, Ioan Mihai**, *Abordare psihosocială a sinuciderii ca formă particulară a violenței. Analiză documentară*, Institutul Național de Criminologie, 2005.
- Schönburg von, Alexander**, *Tot ce ați dorit să știți despre regi și nu ați îndrăznit să întrebați niciodată*, Casa Editorială Ponte, București, 2012.
- Schaya, Leo**, *Omul și absolutul după doctrina Kabbalei*, Editura Harald, București, 2006.
- Schmitt, Jean-Claude**, *Strigoii. Viii și morții în societatea medievală*, Editura Meridiane, București, 1998.

Schuon, Frithjof, *Despre unitatea transcendentă a religiilor*, Editura Humanitas, București, 1993.

Schuon, Frithjof, *Să înțelegem islamul. Introducere în spiritualitatea lumii musulmane*, Editura Humanitas, București, 1994.

Simenschy, Th., *Un dicționar al înțelepciunii*, Editura Junimea, Iași, 1979.

Simiot, Bernard, *Suez -50 de secole de istorie*, Editura politică, București, 1979.

Shotter, David, *Augustus*, Editura Artemis, București.

Socolan, Aurel; Toth, Adalbert, „Zugravi ai unor biserici de lemn din nord-vestul României”, în *Marmația*, I, 1969, pp.33-56.

Solcan, Șarolta, *Femeile din Moldova, Transilvania și Țara Românească în Evul Mediu*, Editura Universității din București, București, 2005.

Souchon, Olivier, *Realități și enigme ale arheologiei*, Editura Prietenii Cărții, București, 2002.

Spinei, Nigel; Squire, Michael, *Panorama lumii clasice*, Editura BIC ALL, București, 2007.

Stahl, H.Paul, *Triburi și sate din sud-estul Europei*, Editura Paideia, București, 2000.

Stan, Alexandru; Rus, Remus, *Istoria religiilor*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991.

Steiner, Rudolf, *Creștinismul ca fapt mistic și misteriiile antichității*, Editura Humanitas, București, 1993.

Stere, Ernst, *Istoria filozofiei antice și medievale*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1976.

Stone, Geo, *Suicide and Attempted Suicide: Methodes and Consequences*, George Washington University Medical School, Carol&Groff, 2001.

Stoyanov, Yuri, *Tradiția ascunsă a Europei. Istoria secretă a ereziei creștine în Evul Mediu*, Editura Polirom, Iași, 1999.

Strauss, Christian, *Preistoria, o epocă misterioasă*, Editura Prietenii Cărții, București, 2002.

Strindberg, August, „Sfârșitul lumii nu a mai avut loc”, în *Magazin istoric*, nr.7 (64), 1972, pp.71-76.

- Ștefan, Marian**, „Mărturii ale unei străvechi civilizații”, în *Magazin istoric*, nr.109 (175), 1981, pp.19-21.
- Ștefănescu, Barbu**, „Puterea de remanență a unor vechi rituri agrare acceptate și preluate de Biserică”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul X, nr.1 (18), ianuarie-iunie 2011, pp.62-85.
- Ștefănescu, Barbu**, *Sociabilitatea rurală. Violență și ritual*, Editura Universității din Oradea, 2004.
- Ștefănescu, Barbu**, „Timpul ca valoare socială în comunitățile țărănești transilvănene (sec.XVII-XIX)”, în *Valorile lumii rurale. Perspective istorice și istoriografice* (coordonatori Barbu Ștefănescu și Toader Nicoară), Editura Accent, Cluj-Napoca, 2013.
- Ștefănescu, Barbu**, „Violență și sociabilitate rurală (Transilvania, sec.XVII-XIX)”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul I, nr.2, iulie-decembrie 2002, pp.35-50.
- Ștefănescu, Paul**, *Enigme și mistere din toate timpurile*, vol.1-2, Editura Vestala, București, 2005.
- Ștefănescu, Paul P.**, *Eliminarea adversarului. Otrăvuri și otrăvitori celebri*, Editura Saeculum Vizual, București, 2006.
- Steiner, Rudolf**, *Creștinismul ca fapt mistic și misterele antichității*, Editura Humanitas, București, 1993.
- Suter, Constantin**, *Istoria artelor plastice*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1985.
- Tarre, François**, *Le suicide*, Paris, PUF, 1994.
- Tentiuc, Ion**, „Considerații privind cercetarea arheologică a unor necropole medievale bisericesti din spațiul pruto-nistean”, în *Acta Terrae Fogarasiensis*, II, Editura Altip, 2013, pp.93-106.
- Testas, Guy; Testas, Jean**, *Inchiziția*, Editura de Vest, Timișoara, 1993.
- Thomas, Louis-Vincent**, *Antropologie de la mort*, Paris, Fayard, 1980.
- Thomas, Louis-Vincent**, *Le cadavre. De la biologie à l'antropologie*, Bruxelles, 1980.
- Thomas, Louis-Vincent**, *Mort et pouvoir*, Paris, 1999.
- Thomas, Louis-Vincent**, *Rites de mort. Pour la paix des vivants*, Paris, 2001.

- Tîrcomnicu, Emil**, „Contribuții la cunoașterea etnografică a zonei transfrontaliere româno-bulgare. Rituri funerare. Strigoii”, în *Memoria ethnologică*, An XI, nr.38-39, 2011, Baia Mare, pp.108-114.
- Toynbee, Arnold J.**, „Cutremurul de la Sparta”, în *Magazin istoric*, nr.3 (60), 1972, pp.44-49.
- Tokarev, S.A.**, *Religia în istoria popoarelor lumii*, Editura Politică, București, 1982.
- Toplean, Adela**, „Evul Mediu și reprezentarea morții”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul III, nr.1-2 (5-6), ianuarie-decembrie 2004, pp.319-366.
- Trișcaș, Elena Floarea**, „Rolul Regimentului II Român de Graniță de la Năsăud în profilaxia epidemiilor”, în *Anuarul Școlii Doctorale „Istorie.Civilizație.Cultură”*, Editura Accent, Cluj-Napoca, VI, 2012, pp.85-101.
- Tuchman, W.Barbara**, *O oglindă îndepărtată. Urgisitul secol XIV*, vol.1-2, Editura Politică, București, 1988.
- Tudor, Dumitru**, *Arheologia romană*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.
- Tudor, Dumitru**, „Regina despotică, soție asasină, mamă neînduplecată”, în *Magazin istoric*, nr.1 (58), 1972, pp.18-24.
- Turda, Marius**, *Eugenism și modernitate. Națiune, rasă și biopolitică în Europa (1870-1950)*, Editura Polirom, Iași, 2014.
- Ungureanu, Gheorghe**, „Pedepsele în Moldova la sfârșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX”, în *Întregiri. Buletinul Institutului de Istoria Vechiului Drept Românesc*, Iași, 1938.
- Valles, Edmond**, „Două vieți, aceeași tragedie: Agrippina cea bătrână și cea tânără”, în *Magazin istoric*, nr.2 (93), 1974, pp.53-54.
- Van Gennep, Arnold**, *Riturile de trecere*, Editura Polirom, Iași, 1996.
- Varga Zsolt**, „Câteva date cu privire la epidemiile de holeră din Maramureș în secolul al XIX-lea”, în *Revista arhivei maramureșene*, Baia Mare, nr.3/2010, pp.132-153.
- Vasilescu, Emilian**, *Istoria religiilor*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1982.
- Vasilescu, Maria**, „Un dușman implacabil și un aliat neașteptat”, în *Magazin istoric*, nr.4 (73), pp.29-32.

- Vătămanu, Nicolae**, *Medicina veche românească*, Editura Științifică, București, 1970.
- Velasco, Martin Juan**, *Introducere în fenomenologia religiei*, Editura Polirom, Iași, 1997.
- Viman, Maria Raluca**, „Biserica și Statul în raport cu homosexualitatea”, în *Caiete de antropologie istorică*, Anul X, nr.1 (18), ianuarie-iunie 2011, pp.148-165.
- Virgil Vătășianu**, *Istoria artei europene*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1968.
- Veyne, Paul**, *Cum se scrie istoria*, Editura Meridiane, București, 1999.
- Vidal-Naquet, Pierre**, *Vânătorul negru*, Editura Eminescu, București, 1985.
- Vlăduțiu, Ion**, *Polinezienii*, Editura Tineretului, București, 1967.
- Voicu, Sevastian**, „Cultul eroismului”, în *Transilvania*, nr.6, 1929, pp.424-429.
- Vovelle, Michel**, *La mort et l'Occident de 1300 a nos jours*, Paris, 1983.
- Vovelle, Michel**, *Les âmes du Purgatoire*, Paris, Gallimard, 1996.
- Vovelle, Michel**, *Mourir Autrefois*, Paris, 1974.
- Vulcănescu, Romulus**, *Mitologie română*, Editura Ecademiei Republicii Socialiste România, București, 1986.
- Wach, Joachim**, *Sociologia religiei*, Editura Polirom, Iași, 1997.
- Wechsler, B.**, „Palatele subterane și caii care dansează”, în *Magazin istoric*, nr-10 (67), 1972, pp.15-19.
- Weigall, Arthur**, *Nero*, Editura Artemis.
- White, Matthew**, *Marea carte a inumanității: o istorie a ororilor în 100 de episoade*, Editura Humanitas, București, 2015.
- Winkelman, J.J.**, *Istoria artei antice*, vol.1-2, Editura Meridiane, București, 1985.
- John Withington**, *Cele mai mari dezastre din istoria omenirii*, Editura Polirom, Iași, 2014.
- Woodrow, Edwaed Ralph**, *Religia tainică a Babilonului antică și modernă*, Editura Agape, Făgăraș, 1996.
- Woodwaed, Jennifer**, *The theatre of death. The ritual management of royal funerals în Renaissance England, 1570-1625*, Woodbridge, Boydell Press, 1997.
- Wright, Jonathan**, *Iezuiții. Misiune, mituri și istorie*, Curtea Veche Publishing, București, 2010.

- Wunenburger, Jean-Jacques**, *Sacrul*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2000.
- Xai Nai**, „Mormântul primului împărat al Chinei”, în *Magazin istoric*, anul XIV, nr.10, 1980, pp.40-43.
- Zalmoxis. Revistă de studii religioase, vol.I-III, 1938-1942*, Editura Polirom, București, 2000.
- Zamfir, Cătălin; Vlăsceanu, Lazăr**, *Dicționar de sociologie*, Editura Babel, București, 1993.
- Ziegler, Gudrun**, *Secretele Romanovilor. Istoria și moștenirea țarilor ruși*, Editura Saeculum I.O., București, 2006.
- Zimmer, Heinrich**, *Introducere în civilizația și arta indiană*, Editura Meridiane, București, 1983.
- Zimmer, Heinrich**, *Regele și cadavrul*, Editura Meridiane, București, 1994.
- Zimmer, Heinrich**, *Mituri și simboluri în civilizația indiană*, Editura Meridiane, București, 1994.
- Zimmermann, Harald**, *Veacul întunecat*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- Zumthor, Paul**, *Viața de toate zilele în Olanda din vremea lui Rembrandt*, Editura Eminescu, București, 1982.
- Zwig, Stefan**, *Lupta în jurul unui rug. Castellio împotriva lui Calvin*, Editura Humanitas, București.

